

TAFOFIEL 60-61

ISSN 2593-3639

VERENIGING VOOR FUNERAIR ERFGOED EN GRAFKUNST VOORWOORD

Ter afsluiting van 2023 presenteert de Tafofiel trots een dubbel nummer – een primeur die, toegegeven, deels uit logistieke noodzaak is geboren, maar geen precedent kent. Zoals traditiegetrouw, en omdat er nog zekerheden zijn in het leven, zal ik de inhoudstafel kort toelichten.

In dit dubbelnummer kijken we terug op evenementen als Heritage Days en de jaarlijkse ledendag, die door menig erfgoedliefhebber werden gemaakt. We duiken diep in de (familie)geschiedenis met een omvangrijke epiloog over onze goede vriend Georges Etienne Houtstont en de 'ontdekking' van zijn eigen grafmonument. Op het kerkhof van Laken verkennen we in de reeks 'Encyclopedie van de Brusselse architecten. Deel I. Architecten op Laken' een nieuw lemma: één over een man, een schilder, die een poëtische visie op zijn hoofdstad had, zonder hem als dromerig of utopistisch te bestempelen.

Dichter bij huis zoomen we in op het historische Perk 5B, dat recent gedeeltelijk werd gerestaureerd. Hier vinden we concessies van belangrijke families die een rol hebben gespeeld in de Belgische geschiedenis. We hebben zelfs een bijdrage die het verband legt tussen een Brit, een olifant en een spoorlijn – geen slechte mop, beloofd! En een tweede bijdrage over een Duitse componist – nee, nog steeds geen mop.

Afsluiten doen we met een bloemlezing uit de pers, waarna we vooruitblikken op 2024. Ik kan al verklappen dat dit in het teken zal staan van de 150ste verjaardag van atelier Salu in Laken. Rest mij jullie lezers, leden en sympathisanten te bedanken voor jullie bezoeken, steunbetuigingen en helpende handen in 2023.

Afsluiten wil ik met een welgemeende dank aan mijn collega bestuursleden Sofie Cattray, Linda Van Santvoort, Tim Janssens en John Zwaenepoel. Voor en achter de schermen hebben jullie meer dan dubbel jullie best gedaan om deze 40 jaar oude vereniging te laten bloeien. Jullie toewijding en inzet hebben ook in 2023 een onschatbare bijdrage geleverd aan het succes en de groei van onze vereniging. Samen hebben we kleine en grote obstakels overwonnen, waardoor we als team zijn gegroeid. Bedankt.

Veel leesplezier en Prettige Feestdagen!"

Tom Verhofstadt, voorzitter Epitaaf vzw

1.	TERUGBLIK HERITAGE DAYS	2
2.	VERSLAG LEDENDAG 2023.....	3
3.	EDOUARD GISLER	6
4.	HOUTSTONT EPILOOG MET ONVERWACHTE WEN- DINGEN.....	13
5.	PERK 5B OP HET KERKHOF VAN LA- KEN.....	35
6.	SPOREN UIT HET VERLEDEN HENRY CABRY	38
7.	BEDREIGD? HET GRAF VAN BENDER.....	43
8.	BLOEMLEZING UIT DE PERS.....	46
9.	SALUJAAR.....	58
10.	VERNIEUWING LIDEGELD.....	59

Met de steun van:

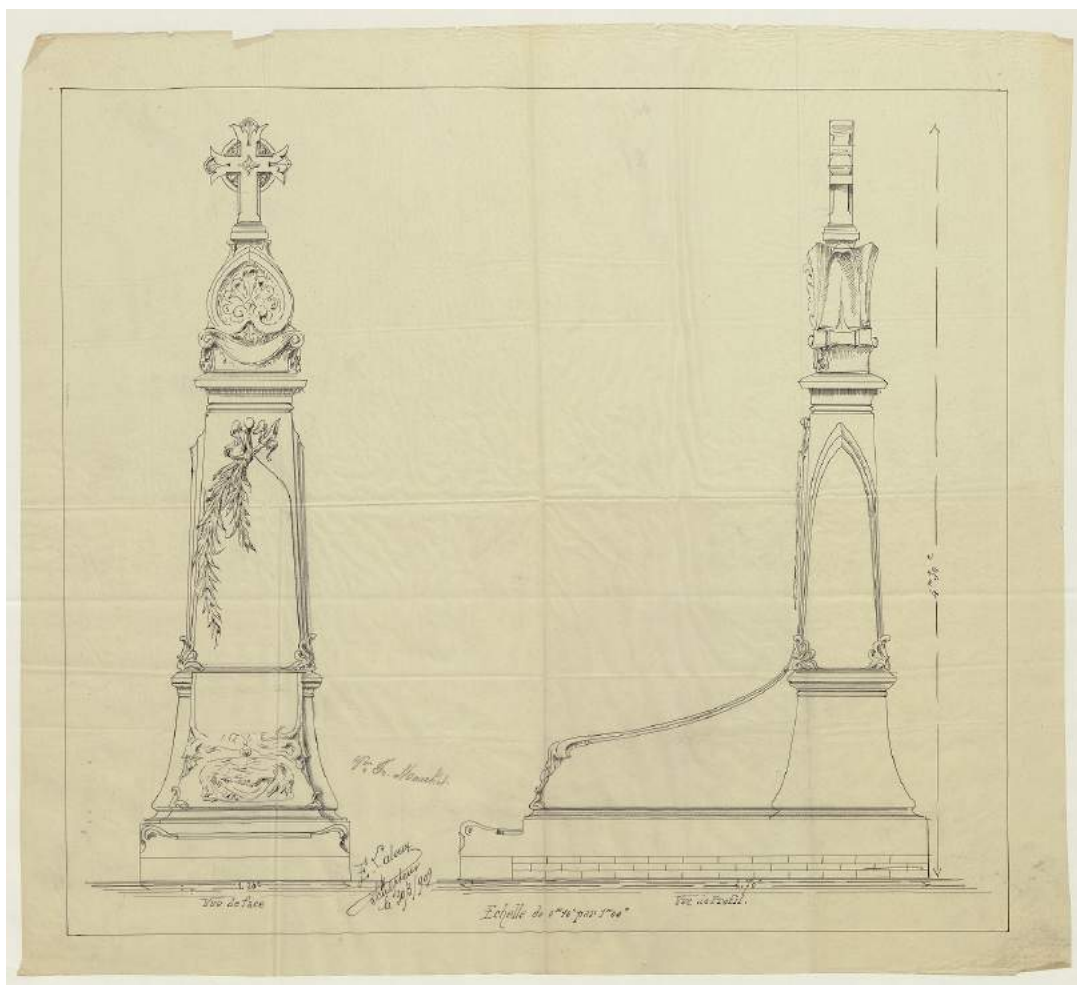

Een vaste afspraak op de Epitaafkalender zijn de Heritage Days – de voormalige Open Monumentendagen – die traditiegetrouw doorgaan in september. Voor de editie van 2023, die doorging op 16 en 17 september koos Epitaaf om rondleidingen te geven op de begraafplaats van Brussel te Evere gezien er rond het thema van – hoe kan het ook anders – art nouveau werd gewerkt.

Zo werden er op zaterdag en zondag samen 4 rondleidingen gegeven (Frans en Nederlands) die elk 2 uur in beslag namen. Goed voor een publiek van een 100-tal mensen waarbij we halt hielden bij de meest opmerkelijke graftekens in art nouveau.

Het is algemeen bekend dat de begraafplaats van Brussel beschikt over een aantal spraakmakende art-nouveaumontumenten. Hierover werd al uitvoerig onderzoek gedaan binnen de vzw Epitaaf. Verschillende publicaties, die kunnen worden ge-

download op onze website getuigen hiervan: *Periodiek* nr. 2, november 2005, en VAN SANTVOORT, Linda, *Art nouveau op Brusselse begraafplaatsen. De klant is koning!*, in *Erfgoed Brussel*, 22, 2017, pp. 104-115. Recent werd er in het kader van de Lente op de begraafplaatsen in mei 2023 door Epitaaf in samenwerking met de Stad Brussel een bondige gids uitgegeven dewelke de bezoekers langs de belangrijkste art-nouveaugraftekens leidt – denken we aan De Walsche (Ernest 'S Jonghers, 1897), Wytsman (Georges Hobé, 1900) of Verheven (Victor Horta, 1911) – maar waar ook wordt stilgestaan bij de uitzonderlijke (serie)productie van sarcofagen, gedrapeerde kruisen of het fenomeen van het zogenaamde 'soufflet'-model of blaasbalgmodel: de combinatie van sarcofaag waaruit een stèle voortvloeit.

Concession Mouchet op de begraafplaats van Brussel, beeldhouwer-aannemer E. Laloux (archief begraafplaats Brussel (Evere))

2. VERSLAG LEDENDAG 2023 - ARCHITECTENWANDELING OP LAKEN

SOFIE CATTRY

Zaterdag 23 september 2023. Onder een stralende nazomerzon verzamelen leden en sympathisanten van de vzw Epitaaf aan de ingang van het kerkhof van Laken voor een architectenwandeling onder leiding van Pierre Dangles. Samen met zijn team architectuur- en funeraire onderzoekers brengt Pierre in kaart welke architecten op Laken begraven liggen. Ze doken hiervoor onder - gingen kamperen - in talrijke archieven en spendeerden vele uren op de beschermde grafperken en grafgaleries onder de Onze Lieve Vrouw-kerktoren van Laken. Het is een intensieve zoektocht, vaak wordt de titel van architect niet vermeld op het epitaaf, sommigen liggen in een familiegraf waar niet eens hun eigen naam op staat, andere graven zijn vervallen en de opschriften onleesbaar geworden. Bij tijd en wijle blijkt zelfs de informatie in een archief of in de registers onvolledig of onjuist.

De 'architecten-op-Laken'-teller staat vandaag op 103. Een eerste boek wordt momenteel samengesteld rond 42 architecten, allen geboren vóór de oprichting van België. Stuk voor stuk zijn ze beeldbepalend voor vooral Brussel maar ook voor andere steden en gemeenten van een pril land dat toen in volle ontwikkeling was. Op onze wandeltocht van vandaag concentreren we ons op deze Belgische bouwmeesters. De titel architect is pas sinds 1938 beschermd. Vroeger kon eenieder die van wanten wist een huis bouwen als hij een bouwvergunning kreeg. Sommigen begonnen als stuka-door, betonmaker, timmerman, kunstschilder of aquarellist ... en evolueerden vanuit hun expertise naar het uitwerken van architecturale projecten. Voor de architecteninventaris wordt door het team van onze gids als stelregel gehanteerd dat van de persoon in kwestie minstens twee realisaties moeten vermeld staan in de Inventaris van het Bouwkundig erfgoed van het Brussels Gewest of dat hij bij leven door anderen als architect werd

vzw Epitaaf-voorzitter Tom Verhofstadt verwelkomt de belangstellenden voor de architectenwandeling aan de ingang van de Lakense begraafplaats. (Foto Sofie Cattry)

erkend.

Onze eerste stopplaats is het graf van **Edouard Gisler**. Het is duidelijk dat de tombe sterk op zijn bouwplannen is geïnspireerd. Initieel was hij een kunstschilder; de dood van zijn kinderen zorgde voor een carrièreswitch maar van zijn uitgebreide Brusselse bouwtekeningen is helaas niks gerealiseerd. Was het een fantast of een bouwmeester, wat maakt het ook uit, onze gids heeft duidelijk een boontje voor deze man. (zie verder artikel over graf Gisler)

Nog een *chouchou* van Pierre is de Brusselaar **Jean-Alexandre Werry** (1773-1847), vader van de Brusselse architectuur, precies 250 jaar geleden geboren en leermeester van vele befaamde Brusselse architecten, waaronder **Philippe Poelaert** (vader van) en **Jean-Pierre Cluysenaar**. Zijn ontwerp voor de heraanleg van de Brusselse stadswallen werd niet weerhouden. "Buiten alle proportie", klomk het toen, visionair weten we nu. Werry werd trouwens uitgebreid besproken in onze Tafotiel nr. 59 van vorige zomer.

François Partoes, ook geboren in de 18de eeuw, werd de officiële architect van de burgerlijke godshuizen van Brussel, o.a. Pacheco en het St-Janshospitaal zijn van zijn hand. Zijn graf ligt op een boogscheut van zijn leermeester Werry vandaan.

Een tijdsgenoot van Werry rust in één van de eerste concessies (nr. 11): **Nicolas Coppens** (vader van Jean-François Coppens, de ontwerper van het eerste Noordstation, destijds aan het Rogierplein) en zelf architect. Het grafmonument, een zeer hoge zuil met een ijzeren hekken rond de cippussokkel, steekt enkele meters boven de omliggende graven uit. Het moet een tijdlang het meest indrukwekkende graf van Laken geweest zijn.

Elegante graftombe van Charles Gys, de trap symboliseert de weg naar de hemel, het glasraam is helaas verdwenen. (Foto Sofie Cattray)

Het grafmonument waaronder **Charles Gys** te ruste is gelegd, de ontwerper van de gebouwenrij in de Beursstraat met als orgelpunt het café "Cirio", etaleert de symboliek van de trap (de weg van de aarde naar de hemel). We kunnen ons enkel inbeelden hoe mooi de kleurschakeringen van het verdwenen glasraam indertijd moeten opgelicht hebben op de treden van dit monument. Gys was zelf ook funerair architect, hij ontwierp het imposante mausoleum voor de financiersdynastie Allard op Ukkel Dieweg (grootste grafmonument van België) en de dito indrukwekkende grafkapel van de familie Halot op Brussel-Evere.

In elke gids over Laken worden steeds bij de architecten dezelfde namen genoemd: Poelaert, Balat, De Curte, Suys, Jamaer. Onze gids noemt ze de 'big five'. Hun prestigieuze graftekens lopen we vandaag bewust voorbij; aan de 'Carrefour des architectes' gaan we in de schaduw van het monumentale graf van vader en zoon Suys liever stilstaan bij de eenvoudige en verweerde steen van een leeftijdgenoot van de zoon, namelijk de jonggestorven **Henri Raeymaeckers**, aan wie we de eerste Nationale Schietbaan (afgebroken) te danken hebben.

Rustplaats van Désiré De Keyser, oprichter van het eerste Belgische tijdschrift over architectuur:

Léon Suys, De Keyser, Raeymaeckers en ook Vander Rit die we straks in de graf galerij zullen ontmoeten, werden alle vier in 1823 geboren, hun leven en werk werd in de zomer van 2023 met een expo in de kapel van de begraafplaats van Laken uitgelicht.

Tussen het documentatiemateriaal van Pierre zat een foto uit 1851, wellicht de oudste bestaande foto van een Belgische architect, **Pierre-Jean Peeters**. Hij begon als stukadoor maar verwezenlijkte uiteindelijk minstens 85 gebouwen, waaronder de Sint-Jan-en-Niklaaskerk van Schaarbeek. Er was verder heel weinig bekend over deze ijverige bouwmeester.

Ook **Felix Van de Wiele** (kerk Flagey), die naamloos in het graf van zijn schoonouders Malaise ligt, wordt verblijd met een bezoekje van ons gezelschap waarna we passeren aan het graf van de beton-dynastie **Blaton** (grafgalerijen van Laken, Sint Joost én Namen). We bekijken de vervallen en getagde kapel van de familie **De Vestel - de Lille** (aannemer met een zoon en een kleinzoon als architect) en na het bezoek aan het graf van **François Blanpain**, architect van het vroegere stadhuis van Namen, duiken we onder in de graf-galerijen.

Nee **Joseph Poelaert**, vandaag eventjes niet, we lopen je voorbij en geven aandacht aan **Dieu-donné Carpentier**, de architect die na jouw dood de fakkel van je overnam om de werf van het Justitiepaleis te leiden.

Hoewel hij iets te laat werd geboren om in het eerste boek van Pierre te worden opgenomen, staan we toch even stil bij de ondergrondse rustplaats van **Jean Baes**, begenadigd aquarellist en architect van de KVS. De reden van onze belangstelling is het ruitvormig marmeren plakkaat met gouden opschrift dat aan de grafsteen bevestigd is, het naam-bord dat bij leven zijn voordeur sierde.

In de volgende gang vinden we de vierde 'bicentenaire' die deze zomer werd gefêteerd: **Jean-Frédéric Vander Rit**; hij lag aan de basis van het ontwerp van de kerk van Sint-Joost en ontwierp

Het naam-bord dat bij leven op de voordeur van Jean Baes (1848-1914) bevestigd was, werd na zijn overlijden op de afdeksteen van zijn graf in de graf-galerij geplaatst. (Foto Sofie Cattry)

o.a. het funerair monument van Auguste Dal Pozzo in de Zavelkerk.

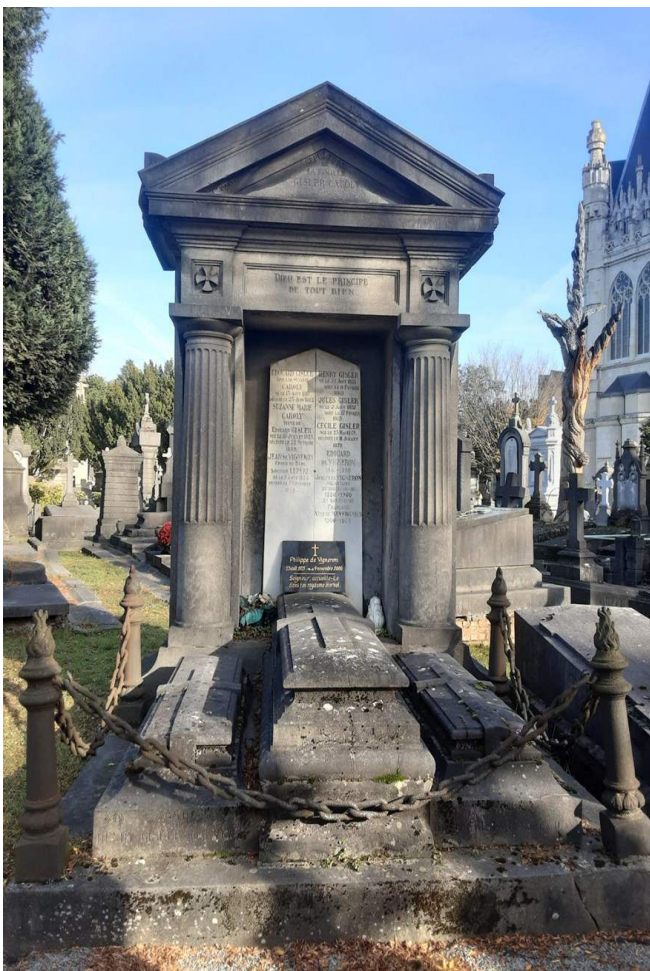
De combinatie van funerair erfgoed, bekende historische (vooral Brusselse) gebouwen en persoonlijke anekdotes over hun ontwerpers werkte perfect tijdens deze wandeling. Het was verfrissend om de begraafplaats met deze nieuwe insteek te bezoeken en eens niet op de "usual suspects" zoals pakweg La Malibran, Bockstael, Coghen of Dillen terug te vallen. Ook mensen die de begraafplaats al uitstekend kennen en er zelf rondleidingen geven, kregen hun "werkplek" soms vanuit een andere hoek te zien en werden af en toe nog verrast. We bedanken Pierre van ganser harte voor deze boeiende rondleiding en beseffen tegelijkertijd dat we maar met een fractie van zijn kennis mochten kennismaken. Wordt hopelijk vervolgd, wie weet tijdens zijn boekvoorstelling ten huize Salu.

Een napraatje met een glas in de hand in de expo-ruimte van het atelier Salu, omringd door afdraken van tekeningen en foto's van de verwezenlijkingen van Désiré De Keyser, Frédéric Vander Rit, Henri Raeymaeckers en Léon Suys, sloot deze interessante namiddag af. De afwezigen hadden weeral eens ongelijk.

3. EDOUARD GISLER (Péruwelz , 11 augustus 1818 - Brussel , 23 juni 1882)

PIERRE-THOMAS BAL & PIERRE DANGLES,
Encyclopedie van de Brusselse architecten. Deel I. Architecten op Laken (in voorbereiding)
Foto's van de auteurs

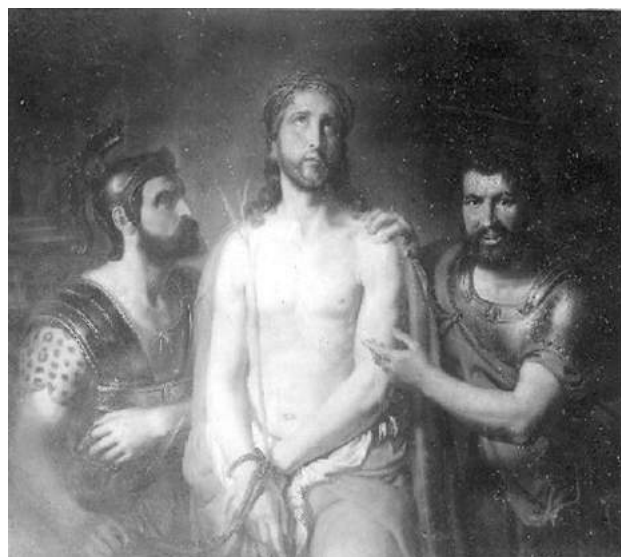
Kerkhof Laken, Perk 13 weg 17, concessie 446

Zelfs een kunstschilder mag in dit werk aandacht krijgen als hij zich bezighield met de verfraaiing van het Brussels stadsbeeld. Charles-Antoine-Edouard Gisler is geboren in Péruwelz en groeit op in Doornik, waar hij zijn eerste tekenlessen krijgt bij Philippe-Auguste Hennequin, directeur van de Academie van Doornik.

Hij gaat in 1833 naar de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Brussel en verlaat die in 1840. Het jaar daarop exposeert hij drie schilderijen op het Salon voor Schone Kunsten van Gent: *De Maagd; Kain, na zijn misdaad, omringd door zijn*

*hele familie; en Boabdil*¹. Op het Salon van 1839 had hij reeds een schilderij tentoongesteld met als titel *Boduognat se résignant à la mort qu'il attend de pied ferme lors de la Bataille de Prêle* (Boduognat berust in de dood die hij vastberaden opwacht voor de Slag bij de Sabis).

U zult het begrepen hebben: Gisler is een schilder van religieuze en historische taferelen, een succesrijk genre tijdens drie kwart van de 19de eeuw in Europa: het afbeelden van merkwaardige gebeurtenissen uit de antieke geschiedenis tijdens het Neoclassicisme en uit de vaderlandse geschiedenis tijdens de Romantiek werd door velen beschouwd als het hoogste wat een kunstschilder kon bereiken.

Edouard Gisler, *Ecce Homo*, Sint-Jan-de-Doperkerk, Oor-
deren

Gisler gaat voor een paar jaar naar Parijs, van waar hij correspondeert met zijn vroegere leraar François-Joseph Navez².

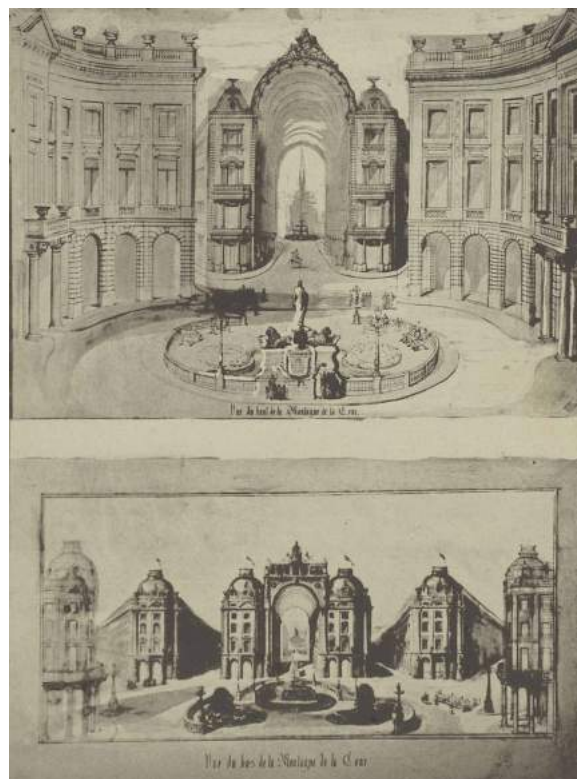
In 1846 trouwt Edouard met Marie Susanne Caroly, dochter van dokter Jacques Joseph Caroly en kleindochter van notaris Pierre-Joseph Caroly³.

Gisler houdt van de hoofdstad waar hij woont en droomt van de verfraaiing ervan.

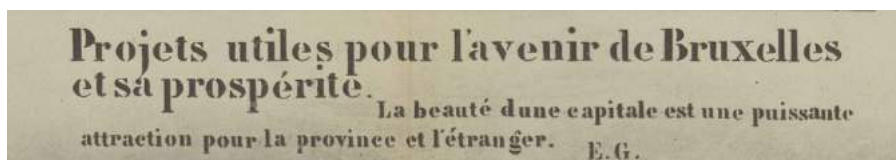
Reeds in 1856⁴ lanceert hij zijn ideeën voor de bouw, ligging, afmetingen, doeleinden en inrichting van een Paleis voor Schone Kunsten in Brussel. In 1862 herneemt en verfijnt hij zijn plannen voor dit Paleis dat hij als een aanvulling van de Leopoldswijk beschouwt: hij plaatst het tussen de Wetstraat en de Leuvensesteenweg, toen er nog geen sprake was van het bouwen van de Noord-oostwijk. Een Paleis der Kunsten moest volgens hem ook opgedragen worden aan koning Leopold I.

Tussen 1856 en 1875 publiceert hij talrijke plannen om Brussel aantrekkelijker te maken.

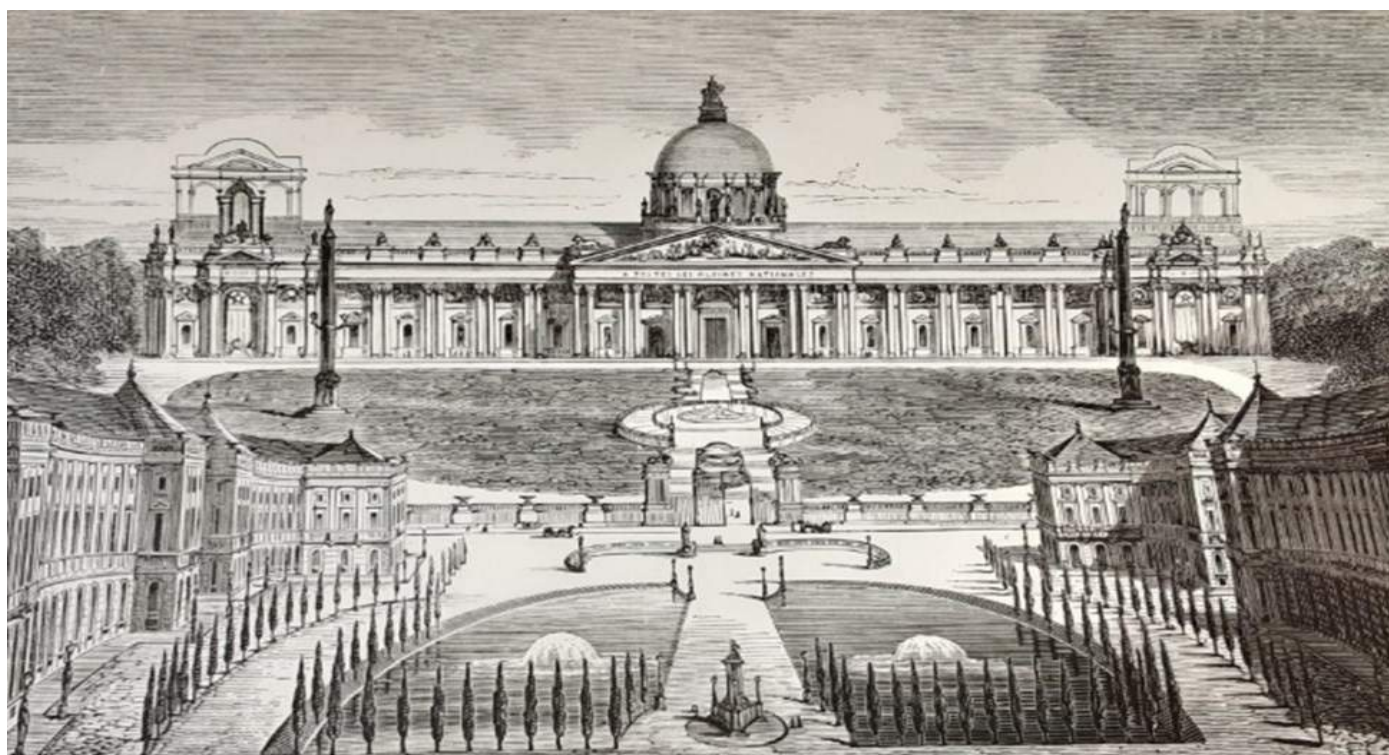
Hij wil ook de Hofberg feeëriek omtoveren.

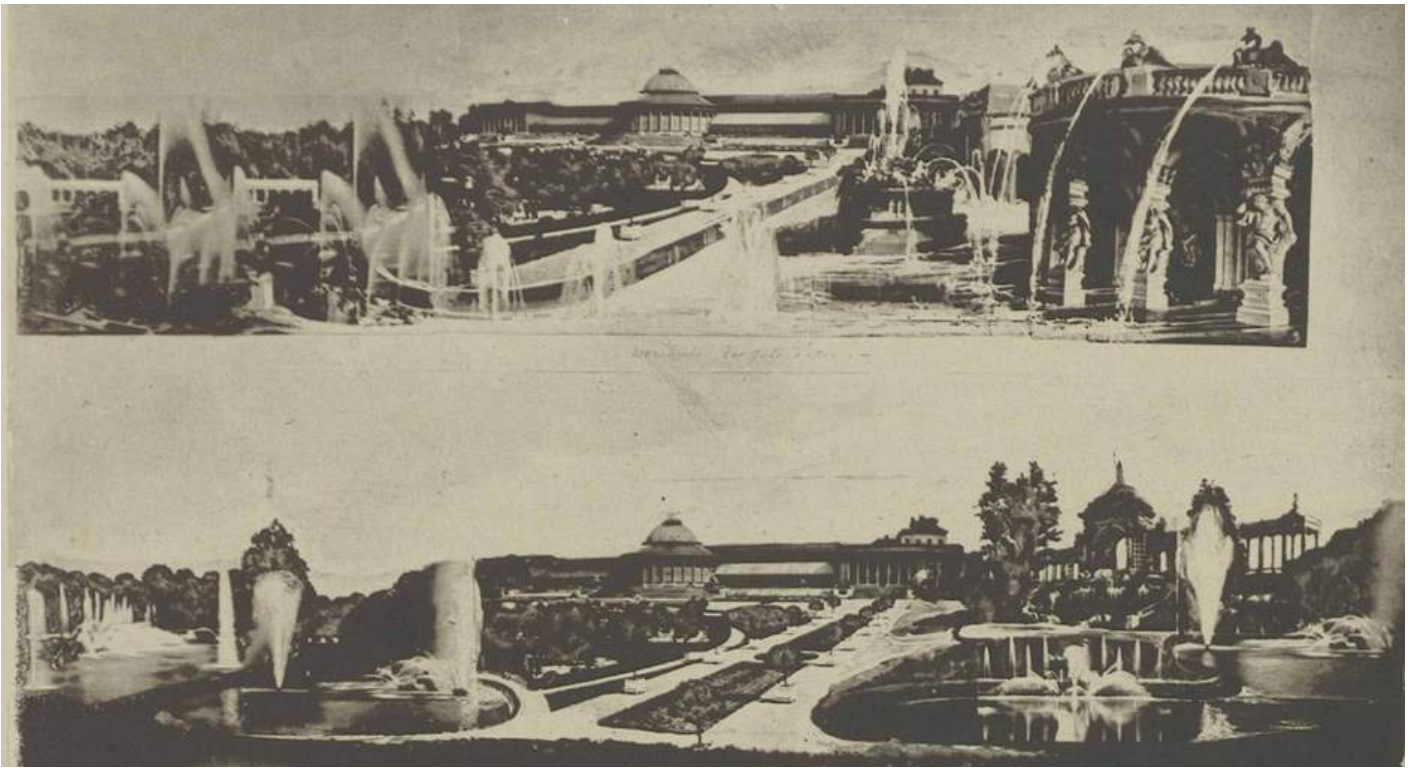
Ontwerp (voor-en achterzicht) voor de Hofberg. Gisler, *Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité*. SAB. Plan Portefeuille 2352.01 (1865-1873)

Gisler, Voorstel voor de bouw van een Paleis voor Schone Kunsten van de Stad Brussel Palais des Beaux-Arts: quelques idées sur sa construction, sa destination, son emplacement, dimension de l'édifice et disposition du bâtiment, Bruxelles, Vanderauwera, 1856.

Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité SAB. Plan Portefeuille 2352.01 (1865-1873)

Hygiënisme houdt hem ook bezig: hij zou graag meer fonteinen en waterpartijen in de hoofdstad zien. Zo wil hij water van de rivieren Hédrée en de Ourthe naar Brussel leiden, waar ze op 9 plaatsen in de vijfhoek zouden naar boven spuiten. Het afvloeiende water zou naar het kanaal van Wilbroek geleid worden. Vooral de Kruidtuin heeft zijn aandacht.

We hebben bij de lemmata Suys^{*5} en Splingard* al stilgestaan bij de talrijke plannen ter bestrijding van de problemen van de hoofdstad met de Zenne. Ook Gisler doet een duit in het zakje. In januari 1866 richt hij aan het stadsbestuur van Brussel een ontwerp met als dubbel doel: de sanering van de rivier en de verfraaiing van de stad. Burgemeester Anspach wil het plan onmiddellijk verwerpen als een “voorontwerp” met als extra argument dat de gemeenteraad niet meer betrokken is nu het ontwerp Suys* aangenomen is. Maar verscheidene raadsleden, waaronder Splingard*, protesteren zodat in maart Gisler een gedetailleerd plan mag insturen. Zijn ontwerp druist radicaal in tegen de visie van Anspach. Gisler had zijn ontwerp oorspronkelijk opgesteld vóór het project van Suys voorgesteld werd. Wanneer nu het ontwerp van

Gisler aan alle leden van de gemeenteraad en van de provincieraad medegedeeld wordt, grijpt de kunstschilder de kans in een toegevoegde brief van vier bladzijden de voordelen van zijn visie uit te spelen tegen die van Suys. Hij vervolledigt nog met 7 plantekeningen en doorsnedes. Ook Gisler voorziet centrale lanen in een Y-vorm maar met meer symmetrie en een ander vertrekpunt. Slechts een deel van de Zenne zou een overwelfing kunnen krijgen; verscheidene delen zouden in open lucht blijven. Om het gebrek aan bomen op het overwelfd deel van de Zenne te verhelpen, bedenkt Gisler de plaatsing boven de trottoirs langs de nieuwe weg van een elegant glazen dak, waarvan de monotonie van de lijn bij alle kruisingen van straten zou worden onderbroken door een dakverhoging in arcadevorm, ondersteund door lichte en delicate ijzeren kolommen.

Zo zou het mogelijk zijn overdekt van het Zuidstation naar het Noordstation te wandelen. Aan het kruispunt van de drie assen die de Y vormen zou een bloemen- en fruitmarkt komen, die omringd wordt door twee armen van de Zenne, waaruit een

twintigtal waterstralen zouden spuiten. De kariatiden die het zinken dak boven de markt dragen zouden ook versierd zijn met vazen waaruit waterstralen oplichten. Gisler stelt zelf voor bij te dragen tot de financiering van de fontein. Volgens hem moet een Beursgebouw ter hoogte van de Wolvengracht komen. Aan het vroegere Bogaardenstation, nu de omgeving van het Rouppeplein, voorziet Gisler een park, een arena en een zwembad.

Gisler had niet veel succes met zijn plannen. Datzelfde jaar 1866 verwierp de gemeenteraad van Brussel een voorstel van Gisler in het Park van Brussel een vrij groot feestlokaal te bouwen voor de nationale feesten en de driejaarlijkse Salons voor schone kunsten.

Misschien heeft Gisler gedacht door lid te worden van het stadsbestuur meer gehoor te krijgen voor zijn visie op een in betere volksgezondheid gedrenkte verfraaiing van Brussel. Of zoekt hij verstrooiing voor het leed van het verlies op enkele dagen tijd in februari 1869 van een zoon van 11 jaar oud en een zoon van 15 jaar oud⁶? In oktober 1869 wordt hij verkozen tot gemeenteraadslid. Hij zetelt van januari 1870 tot september 1872. Misschien heeft hij al snel beseft dat het niet zijn biotoop was.

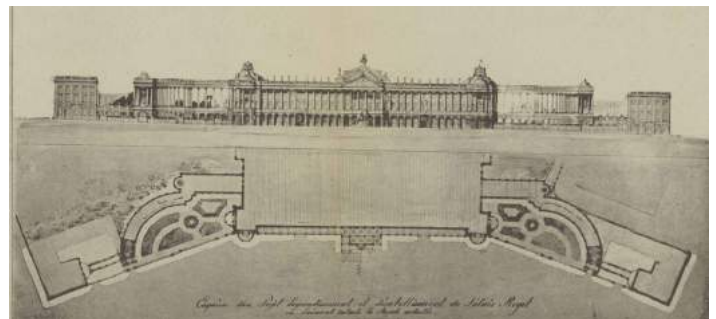
Maar plannen en ontwerpen blijft hij maken, publiceren, voorstellen en indienen.

Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité. L'utilité de la halte centrale de Bruxelles est incontestable. SAB. Plan Portefeuille 2352.02 (1865-1873).

Zo wil hij een Centraal treinstation ter hoogte van de Hofberg. Hiervoor zouden slechts enkele bestaande huizen moeten wijken. Op de kaart is de ligging van het station in het rood aangeduid.

Zoals u kan zien komt het station dicht bij het Paleis van de Koning. Gisler tekent ook het zicht op het Station vanuit dit Paleis. Het is ook de bedoeling dat dit Koninklijk Paleis vergroot en verfraaid wordt zonder de bestaande gevels te wijzigen.

Boven : Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité SAB. Plan Portefeuille 2352.01 (1865-1873)

Onder: Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité SAB. Plan Portefeuille 2352.01 (1865-1873)

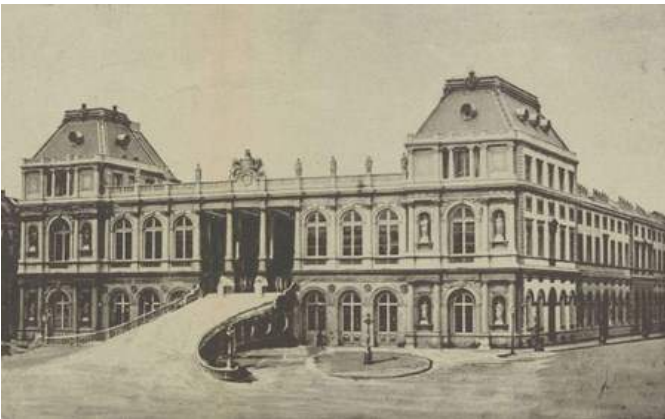
Aan het Centraal station komen alle spoorweglijnen samen, dus alle lijnen naar en van Antwerpen, Gent, Leuven, Luik, Luxemburg en het Zuiden. De verbinding tussen Noord- en Zuidstation gebeurt grotendeels ondergronds via tunnels.

De bouw wordt dan ook voorzien in drie fasen.

Aan de voorgevels van Noord- en Zuidstation wordt een helling geplaatst als een dak waaronder de treinen de tunnels inrijden.

Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité. L'utilité de la halte centrale de Bruxelles est

Gisler, Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité SAB. Plan Portefeuille 2352.01 (1865-1873)

Aan de belangrijke ingangswegen naar het Centraal Station wil hij monumentale bogen, geïnspireerd op het werk van Barnabé Guimard aan het Koningsplein.

Ook nu herneemt Gisler zijn ideeën voor een feest- en tentoonstellingszaal. Die plaatst hij aan de Regentschapsstraat, op de plek waar later Balat* het Museum voor Schone Kunsten zal bouwen.

Gisler, Ontwerp voor een feestzaal. Projets utiles pour l'avenir de Bruxelles et sa prospérité. L'utilité de la halte centrale de Bruxelles est incontestable. SAB. Plan Portefeuille 2352.02 (1865-1873).

Het zou fout zijn Gisler af te schilderen als een fantast of dromer. Al zijn plannen en ontwerpen zijn in detail uitgewerkt, gebaseerd op de recentste ontwikkelingen inzake volksgezondheid en houden rekening met de bestaande stedelijke context en met de mogelijkheden tot onteigeningen.

Ook de Zenne blijft zijn aandacht krijgen. In 1873, 1874 en 1877 publiceert hij nog brieven of memoires hierover. Het jaar daarop volgt nog een ontwerp ter verbetering van spoorwegtreinen.

In juni 1882 blaast hij zijn laatste adem uit in zijn herenhuis in de Wetstraat. Hij wordt begraven in het familiegraf op het kerkhof van Laken. Net na de dood van zijn twee zoontjes had Edouard er een concessie van 7 m² genomen en er een monument geplaatst. Op het voorste gedeelte wordt verwezen naar zijn zonen door de twee kleine sarcofagen die de sarcofaag voor een volwassene flankeren. Op de bovenkant van de gefigureerde stenen lijkkasten is telkens een kruis gebeeldhouwd. De centrale sarcofaag zou kunnen verwijzen naar de dochter Cécile die in 1879, drie jaar voor de dood van de kunstschilder, op 30-jarige leeftijd overleed.

De drie sarcofagen worden omringd door vier hoekpaaltjes in de vorm van stenen toortsen verbonden door kettingen.

Op het achterste deel van de concessie rijst een aediculum op. Dit is een portiek die bestaat uit twee zuilen (op drie kwart van hun hoogte gecanneleerd), geplaatst voor een achterwand en bekroond met een hoofdstel en een fronton. In de nis staat een hoge marmere grafplaat, waarop de namen van de hier begraven personen vermeld worden.

In het fronton staat slechts gebeiteld *Sépulture de la famille Gisler-Caroly*. In de architraaf lezen we *Dieu est le principe de tout bien*, leer die we terugvinden zowel bij de profeet Zarathustra, bij de filo-

soof Plato als uiteraard in de christelijke godsdienst.

De poëtische visies van Gisler op de hoofdstad, zijn bekommernis voor de volksgezondheid, zijn liefde voor het water in de stad en zijn streven naar grootse monumenten werden niet gehoord; zijn schilderijen worden niet meer tentoongesteld. Moge men voortaan aan zijn ideeën denken als men dit graf passeren.

Eindnoten

1. Als deze naam u niets zegt, zal de volledige titel van het schilderij u verder helpen : *Boabdil, chassé de Grenade par les Espagnols, jette un dernier regard sur la ville qu'il a quittée pour toujours ; il est accompagné par sa mère qui lui reproche de pleurer comme une femme une ville, qu'il n'a pas su défendre en un homme* (Boabdil, door de Spanjaarden uit Granada verdreven, werpt een laatste blik op de stad die hij voorgoed heeft verlaten; hij wordt vergezeld door zijn moeder, die hem verwijt dat hij als een vrouw rouwt om een stad die hij als man niet heeft kunnen verdedigen).

2. Eveneens begraven op het kerkhof van Laken: perk 6A, weg 15

3. Allebei ook begraven op het kerkhof van Laken, respectievelijk op perk 6 (concessie 91) et op perk 9B (concessie Evenepoel 1298).

4. Misschien niet toevallig: in 1853-54 had Gisler gronden verkocht aan de Stad Brussel die de Wetstraat wou verlengen, een rondpunt maken (nu, het Schumanplein), en een Oefenplein (nu het Jubelpark).

5. * Een asteriskje achter een naam verwijst naar een ander lemma in het boek.

6. Eind januari 1866 begon in Brussel een tyfusepidemie te woeden, die meer dan 10.000 mensen zou aantasten. Burgerlijke en militaire ziekenhuizen raakten verzaagd en er werden noodhospitalen opgericht. Als reden werd soms geopperd: het roeren in de modderige gronden voor de saneringswerken van de Zenne. Tegenargument voor deze stelling is dat vooral jongelui van het mannelijk geslacht uit de gegoede burgerij werden getroffen door de epidemie.

Bronnen

Anonyme, *Exposition nationale des Beaux-Arts. Explication des ouvrages de peinture, sculpture, gravure, dessin et lithographie des artistes vivans, exposés au Salon de 1839*, Demortier, Bruxelles., 1839

Anonyme, *XVIIIe Salon de Gand. Notice des productions de peinture, sculpture, architecture, gravure, dessin etc. d'artistes vivants exposées au Musée de l'Académie le 5 juillet 1841*, Vanderhaeghen-Hulin, Gand, 1841, p. 301

Jules Dujardin, *L'art flamand, Tome III, Les artistes de la décadence. Les Classiques & leurs successeurs*. Arthur Boitte, Bruxelles, 1896

Dérivation partielle de la rivière de l'Ourthe et de l'Hédrée à Bruxelles, 1872 Palais des Beaux-Arts : quelques idées sur sa construction, sa destination, son emplacement, dimension de l'édifice et disposition du bâtiment, Bruxelles, Vanderauwera, 1856

Projet de solution des travaux de la Senne, par F.G., ancien conseiller communal, Bruxelles, Vanderauwera, 1873

Projet d'amélioration générale des trains de chemins de fer, Bruxelles, Guyot, 1878

Projet de construction d'un palais des Beaux-Arts situé sur le territoire de la ville de Bruxelles et complétant la Quartier Léopold, Bruxelles, Imprimerie Mertens et fils, 1863

Huwelijksakten Sint-Joost-ten-Node 1846/99

Overlijdensakten Brussel 1882/2663

Bulletin Communal de Bruxelles, 1866, p.323

SAB Gemeente-eigendommen 9664 & 11965

SAB Plan Portefeuille 2436 & 2352

Ed. Gisler, Lettre, à propos de l'épidémie, adressée au Conseil communal de Bruxelles, Bruxelles, s.n., 1869

Edouard Gisler, *Projet de travaux d'utilité publique, d'embellissement et d'extension de la capitale et des faubourgs*, Bruxelles, Mertens, 1863

Michel B. Fincœur, Marguerite Silvestre & Isabelle Wanson, *Bruxelles et le voûtement de la Senne*. Bibliothèque Royale de Belgique, Bruxelles, 2000

Assainissement des villes, et précis de sewage en ce qui concerne l'agriculture, Bruxelles, Imprim. Guyot, 1874

Projet d'amélioration générale des trains de chemin de fer, Bruxelles, Guyot, 1878

Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 1869, pp. 173-175

Concessiedossier Kerkhof Laken

4. HOUTSTONT– EPILOOG MET ONVERWACHTE WENDINGEN

LINDA VAN SANTVOORT

U herinnert zich ongetwijfeld nog de artikels in Tafofiel 51¹ waarin uitvoerig werd bericht over het leven en werk van de ornamentist Georges Etienne Houtstont (Parijs, 1831- Sint-Gillis, 1912)

Epitaf kwam in 2005 in het bezit van een 250-tal gipsen afkomstig uit zijn voormalig atelier in de Veydtstraat te Sint-Gillis. Die deelcollectie bewaard in het voormalig atelier Salu werd voor het eerst aan het publiek voorgesteld in een ‘open-depot opstelling’ tijdens de zomer van 2021.

Parallel daarmee werd in het tijdschrift dat wordt uitgegeven door de dienst monumentenzorg van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest -Urban Brussels- een volledig nummer gewijd aan zijn leven en werk met als titel. “Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle époque”². Er liep ook een gelijknamige tentoonstelling (juni-september 2021) in het gebouw van het voormalig *Union du Credit*- naar ontwerp van architect Désiré De keyser en met ornamenten van Georges Houtstont-heden museum van de Nationale Bank te Brussel.

Het onderzoek naar deze gedurende vijftig jaar in Brussel actieve Fransman bracht een omvangrijk oeuvre aan het licht. Er bestaat geen twijfel meer dat het werk van deze ornamentist tot vandaag beeldbepalend is in het Brusselse stedelijke landschap. Wie zijn werken wil ontdekken kan een door ‘erfgoedklassen’ uitgestippelde familiewandeling volgen in hartje Brussel.³

Toch bleven er ondanks al het onderzoek een aantal leemten in het verhaal. Enkele van die leemten krijgen hier een antwoord.

Voor deze bijkomende opzoekingen kreeg ik de steun van de onderzoeker Pierre-Thomas Bal en van genealoog-archivaris Daniel Schepens, waarvoor mijn dank.

Houtstont tentoonstelling in het Museum van de de Nationale Bank (2021)

Alle gipsen van de collectie Houtstont zijn gefotografeerd op initiatief van Urban Brussels. Fotografie Barba-

4.1 Waar is Georges Etienne Houtstont begraven?

Tot hiertoe bleven we in het ongewisse over de plek waar Houtstont werd begraven, voor ‘tafofielen’ een serieuze lacune.

Speurtocht op de begraafplaats van Sint-Gillis -zijn woonplaats waar hij ook overleed- leverde niets op en ook navraag bij de begraafplaats van Brussel (Evere), de stad waar zich het gros van zijn oeuvre situeert, bleef zonder resultaat.

Funerair onderzoeker Pierre-Thomas Bal wist mij te melden dat Georges Etienne Houtstont in zijn geboortestad, en zelfs op het legendarische Père-Lachaise, begraven werd. Bij verdere navraag bij het Parijse “Bureau des Concessions du Service des Cimetières” volgde na enige tijd een antwoord van de hoofdconservator van de Parijse begraafplaatsen⁴ zelf dat het graf nog steeds bestond en dat men benieuwd was naar meer informatie over die voor hen tot dan onbekende kunstenaar.

Naar het Parijse Père-Lachaise

Met het boek over Houtstont in de hand begaven wij ons op 10 maart 2022 naar de Parijse necropool waar wij vriendelijk werden ontvangen door de conservator en twee medewerkers.

Het *Bureau des concessions* bleek zich met meer dan alleen maar het administratief beheer van de begraafplaatsen bezig te houden. In 2018 was er een *Cellule patrimoine* opgericht die zich toelegt op het erfgoed van de begraafplaatsen van Parijs en ook historische informatie samenbrengt en onderzoekt over al wie er begraven ligt. De naam “Houtstont” had geen belletje doen rinkelen maar wekte wel de spontane reactie op – zoals vaak – dat het een ongewone en vooral weinig Frans klinkende naam is.

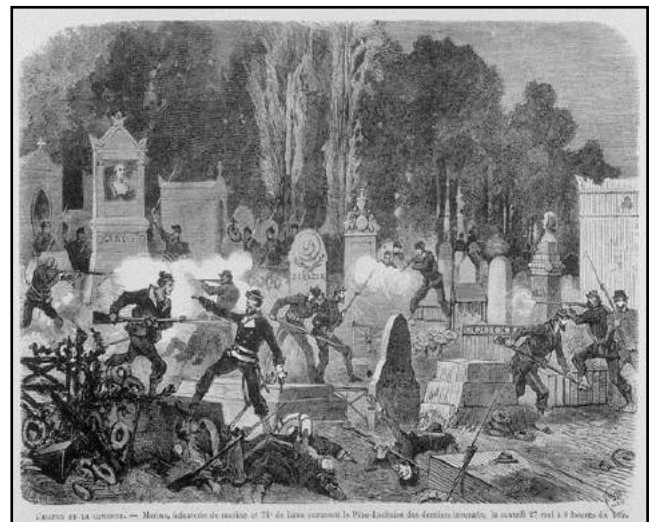
Wij kregen de kans om de publicatie te tonen en duidelijk te maken hoe succesvol deze Franse or-

nementist was in de Belgische hoofdstad. De nieuwsgierigheid was gewekt en de medewerkers van de *Cellule Patrimoine* doken in de archieven van het *Bureau des concessions*. Op de naam Houtstont bleken niet één maar zelfs twee concessiedossiers bewaard te zijn.

1871 – concessie Houtstont-Thiaucourt

Een eerste concessie werd op 16 december 1871 aangevraagd door Georges Etienne Houtstont woonachtig te Brussel, Charleroisesteenweg 66, de woonplaats die we van hem kennen en waar hij sinds 1867 tot aan zijn dood in 1912 verbleef.

Het is een woelige periode voor Frankrijk, de Frans-Pruisische oorlog is nog maar net achter de rug en de Parijse Commune was in mei van dat jaar met geweld onderdrukt. Historici schatten tussen 6.500 en 15.000 slachtoffers tijdens de *Semaine Sanglan-*

Strijd tussen de infanterie en de communards op Père-Lachaise, 28 mei 1871 (Musée Carnavalet, Parijs)

te waarvan tussen 1.400 en 12.000 gefusilleerd. De laatste dagen van de Commune werden beslecht op Père-Lachaise waar de *communards* zich tussen de graven hadden verschanst. De gevechten op Père-Lachaise waren lang en zeer hevig. Duizenden werden er bloedig gedood en 174 in het nauw gedreven overlevenden werden er op 27 mei tegen de omheiningsmuur gefusilleerd.⁵

(S. G. N° 3900.) (N° 18)

EMPLACEMENT DE LA SÉPULTURE

DIVISION   ° LIGNE N°   AVENUE

75. — Imprimeries Électorales, D. —

DATE DES INHUMATIONS ou RÉINHUMATIONS <small>(Domicile des défunctes)</small>	NOMS des DÉFUNCTES	ACQUIT DE LA TAXE ou INFORMATION	OBSERVATIONS <small>(Distinctions de notes, exhumations, transports, etc.)</small>
24/03 Arrond. N° 11 Année 1870	Houtstont Georges Etienne	N° d'ordre de la quittance délivrée le à M. Roche	
06/02 Arrond. N° Année 1872	THIAUCOURT Joseph	N° d'ordre de la quittance délivrée le à M. ✓	Vf d'ETRÉCHY 346658 584-02-1872
06/02 Arrond. N° Année 1872	THIAUCOURT Marie BUARD Laura	N° d'ordre de la quittance délivrée le à M. ✓	Vf d'ETRÉCHY
11/11 Arrond. N° Année 1875	HOUSTON Etienne Emanuel	N° d'ordre de la quittance délivrée le à M. ✓	Vf d. BORDEAUX 2266-11-1875
Arrond. N° Année		N° d'ordre de la quittance délivrée le à M.	
Arrond. N° Année		N° d'ordre de la quittance délivrée le à M.	
Arrond. N° Année		N° d'ordre de la quittance délivrée le à M.	
Arrond. N° Année		N° d'ordre de la quittance délivrée le à M.	

Document uit het concessiedossier Houtstont-Thiaucourt (Bureau des concessions du service des cimetières, Parijs)

bouwt. Van een terugkeer naar Parijs is dan geen sprake meer, de opdrachten lopen binnen en zijn ornamentenbedrijf kent een enorm succes.

Zijn deelname in 1871 aan de Belgische afdeling op de Wereldtentoonstelling in South Kensington, Londen⁶ is het bewijs dat de Fransman zich in zijn nieuwe thuisland heeft gesetteld.

Het overlijden van schoonvader Joseph Thiaucourt, op 18 oktober 1871, is de aanleiding om deze concessie op Père-Lachaise aan te schaffen. Pas op 6 februari 1872, dus enkele maanden na zijn overlijden, wordt hij overgebracht van de begraafplaats van Etréchy - een gemeente een kleine 50 Km onder Parijs gelegen - naar de concessie op Père-Lachaise. Ook schoon-

Georges Etienne Houtstont kocht op het Père-Lachaise een perceel van 1m breed en 2m diep waarop een grafteken werd opgericht dat in het register is omschreven als "Pierre debout, Grille". Het is geregistreerd op de naam Houtstont-Thiaucourt en blijkt bestemd te zijn geweest om er zijn ouders en schoonouders te begraven.

Op het moment van deze aanvraag woonde en werkte Georges Etienne al bijna acht jaar in de Belgische hoofdstad. Hij verliet Parijs voor Brussel op vraag van architect Henri Beyaert om er de ornamenten van het Hotel van de Gouverneur van de Nationale Bank te maken. Zijn naam duikt op in de archieven van de bank in 1862. Op 24 maart 1863 staat hij volgens de bevolkingsregisters officieel ingeschreven in Brussel, hij is dan al in het gezelschap van zijn toekomstige echtgenote Clémentine Laure Thiaucourt (°1837, Parijs) met wie hij in 1866 in Clichy in het huwelijk treedt. In 1867 verhuist hij naar Sint-Gillis waar hij ook een groot atelier

moeder, Laure Buart, die al eerder begraven was op het cimetière du Nord, beter gekend als het cimetière de Montmartre, werd diezelfde dag te rusten gelegd in de nieuwe concessie.

Georges Etienne's ouders worden pas later bijgelegd, zijn vader Etienne Cornelius Houtstont (°1799, Parijs) wordt op 11 november 1875 vanuit Bordeaux naar deze concessie overgebracht. Etienne Cornelius was "plaqueur sur métal", hij huwde in 1831 in Parijs met naaister Virginie Catherine Jeanne Moptit (°1803, Parijs). Zij kregen samen twee zonen; Georges Etienne was de oudste, en drie jaar later volgde Louis Auguste. Zij woonden aanvankelijk in Parijs maar zijn nog vóór 1852 naar Bordeaux verhuisd. Georges Etienne stond er in dat jaar ingeschreven en werd er voor de klasse van 1852 voor de rekrutering van het leger uitgeloot. George Etienne's moeder, Virginie Moptit was de laatste die in dit graf op Père-Lachaise wordt bijgelegd op 1 juni 1883.

Het blijft raden naar de intensiteit en frequentie van de contacten tussen Georges en zijn thuisland. Zeker is dat de familiebanden werden aangetrokken in de herfst van 1870 wanneer Adèle Mullot (°1841, Parijs) de partner van Georges' jongere broer Louis ten huize van het echtpaar Houtstont-Thiaucourt in Sint-Gillis komt bevallen van haar jongste zoon; Maurice Clément Houtstont (°1870, Sint-Gillis). Voor Georges en Clémentine – die kinderloos waren- moet dit een intense gebeurtenis zijn geweest en een bewijs van de nauwe contacten met zijn familie.

Dat Georges zijn ouders en schoonouders samen brengt in één graf is een bewijs dat de familiebanden voor hem belangrijk waren.

Het graf van Houtstont-Thiaucourt op Père-Lachaise werd helaas in 1997 geruimd. Naar verluidt omdat het onderhoud van de concessie te wensen overliet en men geen weet had van nog levende familieleden.

Pogingen van het *Bureau des concessions* om nog nazaten te bereiken - op het laatst gekende adres Charleroisesteenweg 66 in Brussel- bleven zonder gevolg. Logisch, want daar overleed de weduwe van Georges Etienne in 1921.

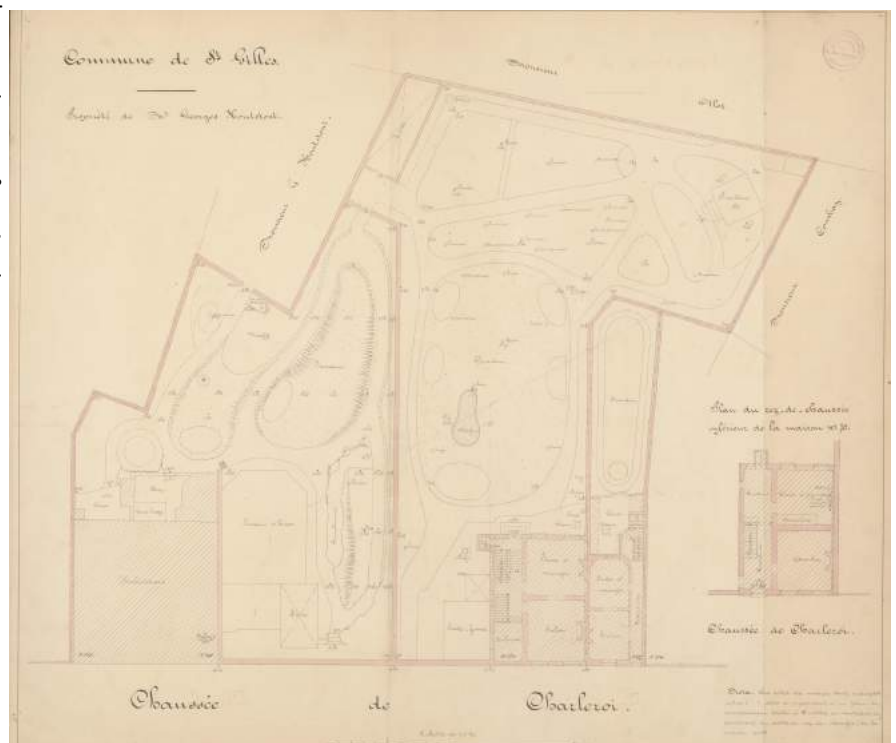
Ook van de woning waar zij met Georges meer dan vijftig jaar had gewoond blijft geen spoor bewaard. Het werd afgebroken en vervangen door een appartementsgebouw, Charleroisesteenweg 70, in Beaux-artstijl dat is opgetrokken in 1923 in opdracht van de *Société Belge Immobilière* door een trio van Franse architecten: Ch. Lefevre, M. Julien & J. Duhayon Architectes-D.P.L.G. À Paris".⁷

Charleroisesteenweg 70, Binnenin is een originele Otis-lift bewaard die in 2021 is beschermd.

<https://monument.heritage.brussels/fr/buildings/1767#&gid=null&pid=1>

Opmeting van het eigendom Houtstont ca. 1895. Charleroisesteenweg 66-68 werden door hemzelf bewoond. Het pand nr. 72 werd verhuurd aan Victor Horta van 1894 tot 1901. (KBR–prentenabinet, fonds Houtstont, map 31 SIII 38361)

1880 – concessie Houtstont

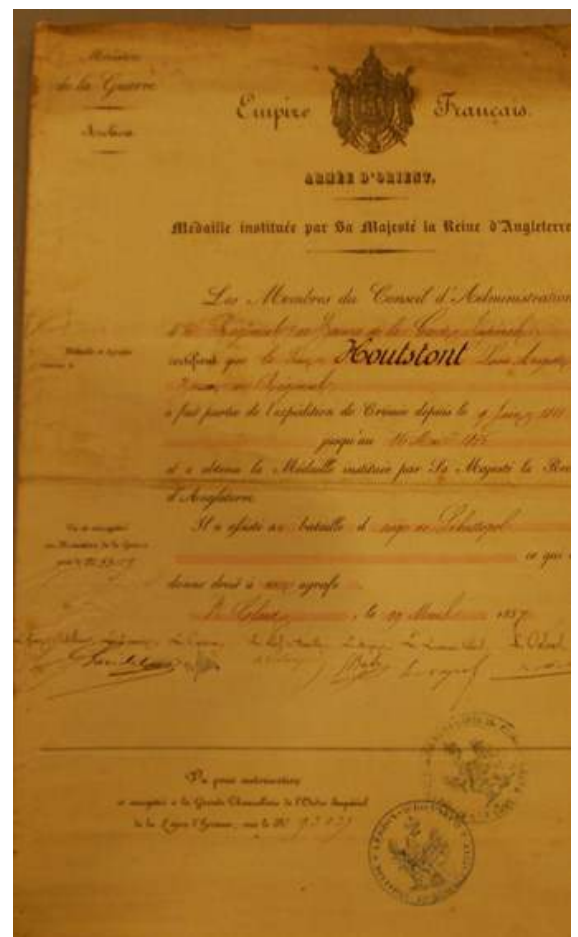
Een tweede concessie werd aangekocht op Père-Lachaise in 1880. Deze keer werd de aanvraag niet ingediend door Georges Etienne maar door zijn jongere broer **Louis Auguste Houtstont**. Deze was net als zijn vader *plaqueur sur métaux*. Hij woonde op het moment van de aanvraag aan de boulevard de Courcelles nr. 67 in Parijs. De aanvraag dateert van 1 november 1880 en de aanleiding was het overlijden van zijn 39-jarige levensgezellin Adèle Julie Lydie Mullot (+ 1880, Parijs), met wie hij niet getrouwd was maar met wie hij wel samenwoonde. In het concessiedossier lezen we dat zij de eerste is die er begraven wordt op 2 november 1880. Louis Auguste blijft achter met twee minderjarige kinderen, Georges Auguste (°1864, Parijs) en Maurice Clément (°1870, Sint-Gillis).

Louis Auguste Houtstont had een avontuurlijk parcours; hij nam als Zoeaaf deel aan de *siège Sebastopol* (1854-55), aan de Krimoorlog (1855-56) en aan de *campagne d'Italie* (1859, conflict met Oostenrijk)⁸. In 1860 werd hem eervol ontslag verleend uit dit elitecorps.

Voor de geboorte van zijn zoon Maurice Clément op 7 november 1870, niet in de ouderlijke woonplaats te Parijs, maar bij zijn broer en schoonzus – het echtpaar Houtstont-Thiaucourt – in Brussel (Sint-Gillis) valt op. Maurice Clément wordt aangegeven door zijn oom Georges en Jean Louis Douay, *sculpteur*. Het kind wordt ingeschreven onder de naam Mullot, die van zijn ongehuwde moeder. Adèle was wellicht op de vlucht voor de Frans-Duitse oorlog die in volle hevigheid woedde. In haar thuisstad begon in september de *Siège de Paris* en pas op 28 januari 1871 was er een staakt-het-vuren. Dat is waarschijnlijk ook de reden waarom vader Louis Auguste zich pas op 28 februari in Brussel bij notaris Delporte kon aanmelden om zijn zoon officieel te erkennen en hem ook zijn naam te geven.

Eretitels toegekend aan zoeaaf Louis Auguste Houtstont. (Stadsarchief Brussel, Papiers Houtstont, Privé-archiefen nr. 2080)

EMPLACEMENT DE LA SÉPULTURE		10 cases	
DIVISION		LIGNE N°	
AVENUE		10 cases	
DATE DES INHUMATIONS	NOMS	ACQUIT DE LA TAXE	OBSERVATIONS
11/11 12 décembre	Mullot - Lydie, Adèle	de 2 ^e INHUMATION.	111
11/11 12 décembre	Houtstont - Georges Etienne	N° d'ordre de la quittance	211
11/11 12 décembre	Houtstont - Maurice Clément	N° d'ordre de la quittance	311
11/11 12 décembre	Houtstont - Adèle Julie Lydie	N° d'ordre de la quittance	411
11/11 12 décembre	Houtstont - Maurice Clément	N° d'ordre de la quittance	511

Document uit het concessiedossier Houtstont, 1880 (Bureau des concessions du service des cimetières, Paris)

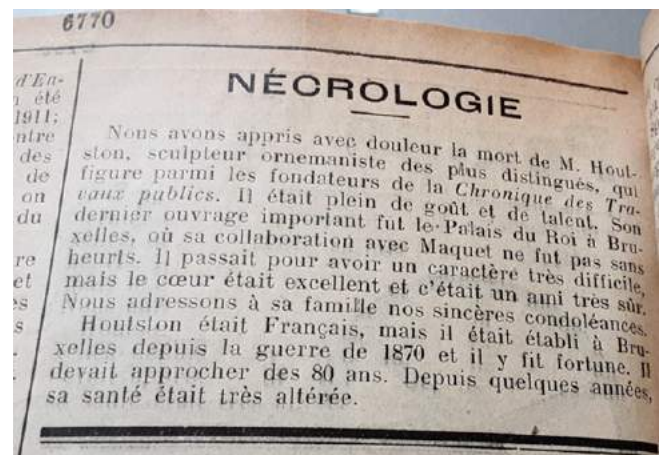

Louis Auguste sterft op 25 januari 1884 en wordt vier jaar na Adèle begraven, op 27 januari 1884. Zijn twee nog minderjarig kinderen zijn nu wees. De voogdij over de kinderen van Louis Auguste was al in 1884 geregeld door de *Tribunal de Première Instance du département de la Seine*. Ornamentist Georges Etienne gaat naar Parijs om er bij notaris Fontana op 21 maart 1885⁹ de nalatenschap van zijn broer te regelen. Dit gebeurt in aanwezigheid van de getuigen Eugène Mayeur, beeldhouwer en Charles Piceur, “*Ciseleur*”¹⁰, beiden woonachtig in Parijs. Dat de beide getuigen een artistiek beroep hebben kan een aanwijzing zijn naar de door Georges en Louis onderhouden contacten met ambachtelijke en artistieke kringen in Parijs. Waar de zonen Georges Auguste en Maurice Clement onderdak vonden is niet geweten. Ze zijn nooit ingeschreven geweest bij hun oom in Brussel.

Het overlijden van zijn jongere broer komt op een moment dat de ornamentist Georges Etienne Houtstont het toppunt van zijn carrière bereikt, hij werkt mee aan de meest indrukwekkende gebouwen in Brussel (Nationale Bank, Koninklijk Paleis, Parlement, ministeriegebouwen, museum voor Schone Kunsten etc.) samen met de meest gerenommeerde architecten van toen zoals Beyaert, De Curte, Balat, Cluysenaar en nog vele anderen.

Georges Houtstont slaagt er in om gedurende een halve eeuw veruit het grootste ornamentenatelier van de hoofdstad draaiende te houden. In de laatste jaren van zijn leven, wanneer hij al de 70 voorbij is werkt hij aan de nieuwe gevel van het Konink-

lijk Paleis in Brussel onder leiding van architect Henri Maquet die Balat als architect van Leopold II opvolgde. Het is naar die werf dat er wordt verwezen in de necrologie die verscheen in het tijdschrift “*Chronique des travaux publics*” van 15 december 1912, naar aanleiding van Georges Houtstonts’ overlijden zeven dagen eerder op 8 december 1912. De *sculpteur ornemaniste* wordt geprezen om zijn talent en succes maar ook getypeerd als “*caractère très difficile*”. Dat laatste moet ongetwijfeld gesitueerd worden in zijn professionele context. Als ornamentist stond hij aan het hoofd van een grote ploeg en moest er vaak op verschillende werven tegelijk en onder grote tijdsdruk worden gewerkt. In deze necrologie wordt Georges’ aankomst in Brussel gesitueerd naar aanleiding van de Frans-Pruisische oorlog. Wij weten intussen dat hij toen al bijna 8 jaar in Brussel woonde.

Chronique des travaux publics van 15 december 1912

Het Koninklijk Paleis kreeg een nieuwe gevel naar ontwerp van arch. H. Maquet. Deze foto toont de gevel toen die nog niet was voltooid ca. 1905. Het was één van de laatste werven van het ornamentenbedrijf van Georges Etienne Houtstont. (foto ministerie Openbare Werken)

Georges Etienne Houtstont vindt zijn laatste rustplaats op 12 december 1912 in de familiegrafkelder op Père-Lachaise waar hij zijn overleden broer en 'schoonzus' vervoegt. Het 'mysterie' van zijn graf is daarmee opgelost.

Zijn weduwe blijft achter met een reusachtig atelier uitgevend op de Veydtstraat in Sint-Gillis en aansluitend daarbij vier woningen aan de Charlevoixsteenweg, waarvan ze de nrs. 66-68 bewoont. Er is geen overnemer voor het ornamentenbedrijf. Het moet gezegd dat aan de vooravond van de Eerste wereldoorlog de ornamentenkoorts van de belle époque stilaan op zijn retour was. Nieuwe stromingen in de architectuur gaan voor meer soberheid en ook in de democratisering van de private architectuur zet zich een vereenvoudiging door. Clémentine Thiauourt schenkt de plaastermodellen die in het atelier achterbleven aan de Belgische staat met de wens dat die als didactisch materiaal zullen worden gebruikt in de grote academies van het land, zo is te lezen in het Belgisch staatsblad¹¹. Of die wens ook ingewilligd werd kon niet worden achterhaald. Het valt ook moeilijk in te schatten hoe groot die collectie plaasters was maar als we het oeuvre van Georges overschouwen dan moet die zowel in aantal als in formaat zeer groot zijn geweest, reden wellicht waarom ze verspreid zou worden over verschillende academies. Georges had overigens zelf al een deel van zijn plaasters geschonken aan de academie van Sint-Joost-ten-Node toen hij er in 1902, na een carrière van bijna 40 jaar als lesgever, op pensioen ging.

De collectie plaasters afkomstig uit het atelier Houtstont bewaard door Epitaaf is dus slechts een 'fractie' van wat deze ornamentist ooit geproduceerd heeft.

Boven: Gipsen modellen van Houtstont zoals ze in het atelier Salu zijn opgestapeld.

Het zijn meestal kleinere stukken, fragmenten van moulures enz. (foto auteur)

Onder: Foto van gipsmodellen voor kapitelen. In het fonds Houtstont van Epitaaf zitten weinig tot geen grote architecturale elementen. Die grote stukken zijn wellicht weggeschonken door de weduwe Houtstont in 1913 (foto CIDEP).

In 1921 wordt er nogmaals iemand begraven in de familiekerelder op Père-Lachaise. Kapitein **Maurice Clément Houtstont**, zoon van Louis Auguste en neef van Georges Etienne, sterft aan de gevolgen van zijn verwondingen opgelopen tijdens WO I op 25 september 1915, die hem drie dagen later fataal werden. De militaire loopbaan van Maurice Clément Houtstont liep gestaag op nadat hij in 1891 toetrad tot het 148ste regiment van de infanterie. Hij volgde opleidingen aan de militaire school. In 1898 was hij al opgeklommen tot de graad van luitenant. Postuum werd hij in oktober 1915 gekroond als “Chevalier de la Légion d’Honneur”. In de *Journal officiel de la République française* vinden we de volgende vermelding: “M. Houtstont (Maurice-Clément), capitaine au 150e régiment d’infanterie: officier ancien qui a fait preuve en toutes circonstances de sang-froid et de bravoure”.

Maurice Clément, die in Sint-Gillis ten huize Houtstont-Thiaucourt was geboren, heeft met zijn oom en tante in Brussel mogelijk een bijzondere band gehad. De weduwe van Georges Etienne – die zelf kinderloos was gebleven – laat de stoffelijke resten van de gesneuvelde kapitein die begraven was op de militaire begraafplaats Saint-Hilaire-le-Grand (Marne) in mei 1921 overbrengen naar het familiegraf op Père-Lachaise. Zij maakte wellicht gebruik van een wet die op 31 juli 1920 was gestemd en waarbij families het recht hadden om kosteloos de resten van hun dierbare gesneuvelden te laten overbrengen naar een privé concessie.¹²

Slechts maanden later sterft Clémentine Laure Thiaucourt, weduwe Houtstont, in Sint-Gilles op 22 november 1921 en wordt ook zij op Père-Lachaise bijgelegd op 29 november. Zo zijn er vijf van de elf plaatsen in deze concessie gevuld, de andere plaatsen zijn tot vandaag ongebruikt.

Het graf Houtstont

Iedereen die Père-Lachaise ooit bezocht weet dat zonder enige aanwijzing een familiegraf opzoeken op deze immense begraafplaats onbegonnen werk is, maar op basis van het nog bewaarde concessie-

dossier en met de deskundige gidsen van het *Bureau des concessions* kwam het graf Houtstont al snel in zicht.

Gelegen in *division 35* van de begraafplaats is het een weinig opvallende monument. “Opvallen” op

Zoektocht naar het graf van Houtstont op Père-Lachaise, 22 maart 2022 (foto auteur)

deze necropool is dan ook niet voor de hand liggend. De tombe bestaat uit een hoge sarcofaag die bekroond wordt met een cipe-achtig fronton. Op de achterzijde van de sarcofaag staat een “jardinière”. De naam HOUTSTONT is wel heel prominent aanwezig op een plaquette aan de voorzijde van het monument.

Typologisch is deze tombe terug te brengen tot één van de platen in het album van Boussard *Recueil de tombaux*, (1881). De *étude 110* (pl. 49) van architect E. Thierry en wordt daarin zelfs omschreven als “très joli” maar de auteur voegt er aan toe “demandant une étude plus sérieuse”. Wat Boussard daarmee bedoelt is niet zo duidelijk. Dit model wordt gesitueerd op Père-Lachaise en inderdaad, tijdens onze wandeling op de begraafplaats bleken varianten van dit zelfde type graf wel vaker voor te komen.

Dat de Houtstonts met in hun rangen een belangrijke ornamentist toch kiezen voor een sober familiegraf valt ons wat tegen, wetende dat George Etienne in het Brusselse een bijdrage heeft geleverd bij enkele zeer monumentale en fraaie tombes¹³.

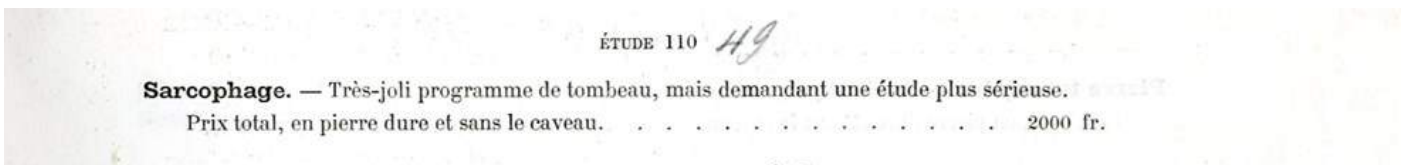

Georges Etienne HOUTSTONT is begraven in concessie 2413 PP 1880, gesitueerd in divisie 35 cadastre 206 (eerste lijn vanaf divisie 96 ; 16de graf vanaf divisie 41). (foto auteur)

Boven en onder : Boussard, Recueil de Tombeaux, pl.49

Graven van dezelfde typologie op Père Lachaise (foto auteur)

4.2 WHAT'S IN A NAME - stamboom van de familie Houtstont

LINDA VAN SANTVOORT & DANIEL SCHEPENS

De naam Houtstont is ongewoon en blijkt heden volledig uitgestorven in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.¹⁴

Tijdens het onderzoek kwam herhaaldelijk naar voor dat velen moeite hebben om die naam uit te spreken laat staan correct te schrijven. Zowel in

artikels in de pers als in officiële en administratieve documenten blijkt de naam Houtstont aanleiding te geven tot heel wat verbastering.

Op de grote werf van het Parijse Louvre waren honderden ornamentisten aan het werk, Houtstont was één van hen. In één van de betalingen van 1860 staat hij als HOUTSTOM [sic] vermeld. In de bekende gids van Baedeker *Belgique et Hollande* (1885) worden de ornamenten op het hotel van de gouverneur van de Nationale Bank in Brussel van HOUTSTOUM [sic] geprezen. En zelfs in de

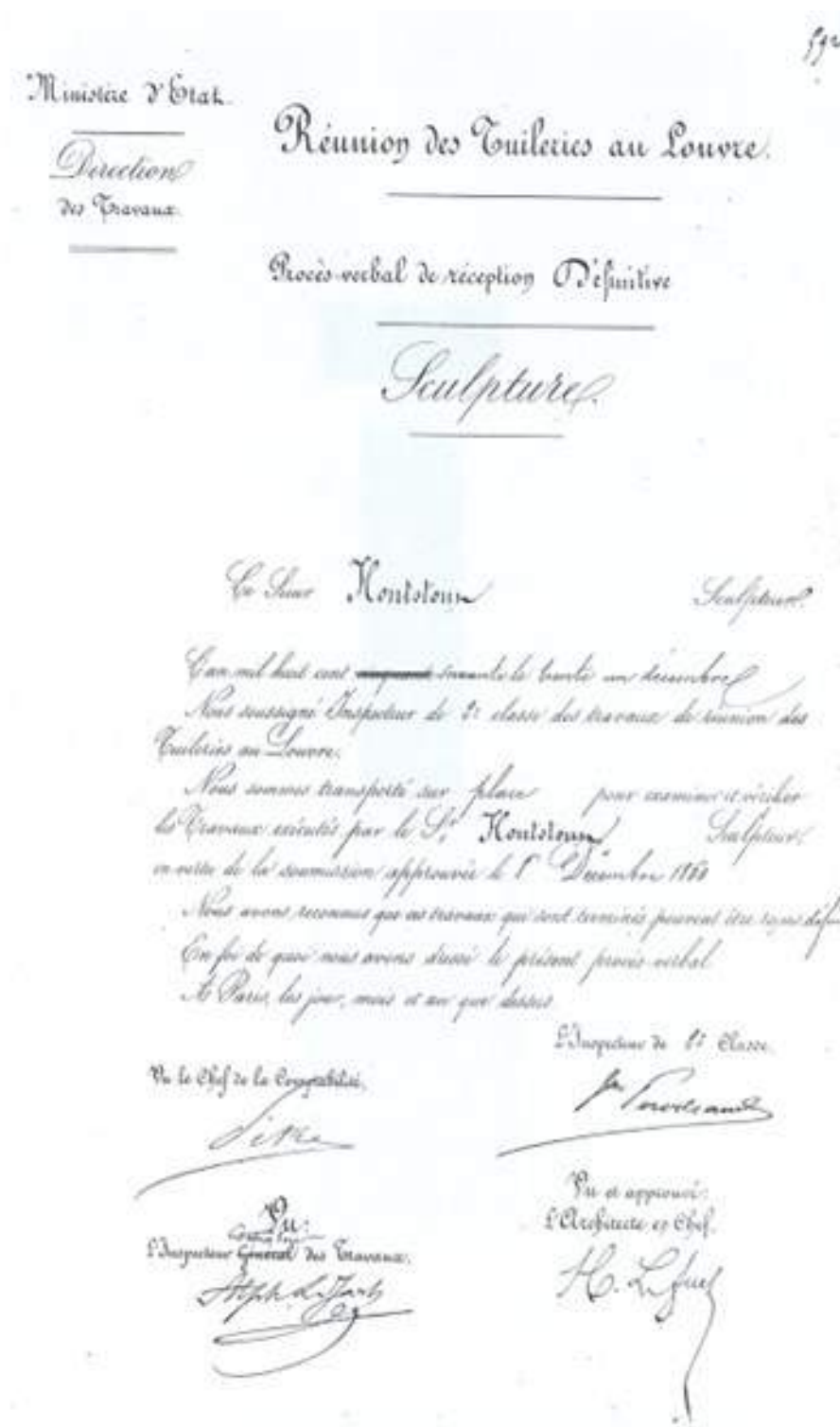
Nécrologie verschenen in de *Chronique des travaux publics*, waarvan hij nochtans medestichter was lezen we HOUTSTON [sic] en wordt de laatste T achterwege gelaten, een veel gemaakte fout.

In de reconstructie van het verhaal achter de graven op Père-Lachaise werd duidelijk dat de familie voor Georges Etienne Houtstont belangrijk was. De twee concessies op de Parijse begraafplaats bevatten overledenen van drie generaties Houtstont. De vraag naar vorige generaties kwam daardoor als het ware bovendrijven.

Het ten gronde gevoerd genealogisch onderzoek brengt een stamboom aan het licht - zie bijlage I, II en III - waaruit blijkt dat op het Parijse Père-Lachaise drie generaties begraven liggen van een familie waarvan de oorsprong ons buiten de Franse grenzen brengt.

Betaling van de ornamentist "HOUTSTOM" voor zijn bijdrage aan het Parijse Louvre, 1860, getekend door architect Hector Lefuel.

(Archives Nationales, Parijs)

Roots in Gent

Etienne Cornelius, vader van Georges Etienne, is in Parijs geboren in 1799. Hij huwde Virginie Moptit op 31 mei 1831 te Parijs. Etienne was de zoon van **Cornelius Jacobus Houtstont**, geboren op 12 juni 1767 te Gent en nog diezelfde dag gedoopt te H.Kerst, beter gekend als de Sint-Salvatorparochie in het historische centrum van de stad Gent. Hij huwde op 8 april 1794 in Parijs met Elisabeth Hélène Charu (Charue), Parisienne van geboorte. Het koppel had twee kinderen, de hogergenoemde Etienne Cornelius was de jongste, zijn vier jaar oudere zus Elisabetha Helena Houtstont werd geboren op 15 juli 1795 in Gent, te Sint-Michiels Noord.

Cornelius Jacobus was kleermaker van beroep, hij emigreerde naar Parijs in 1788. Dat weten we omdat hem een *carte de sûreté* werd verleend in de periode van de Franse revolutie. Op 19 september 1792 legde de *assemblée nationale* een wet op dat iedere inwoner van Parijs zich moest laten registreren. In ruil kreeg men dan een *carte civique* met daarop de belangrijke persoonsgegevens, leeftijd, geslacht, beroep, woonplaats en fysieke kenmerken. Wij hebben die 'identiteitskaart' - want zo kan je dat eigenlijk noemen - van Cornelius Jacobus Houtstont niet, maar er is wel een spoor in het *car-net* voor registratie, waaruit blijkt dat hij al sinds 1788 in de Franse hoofdstad woonde.

Wat lokt een 21-jarige uit Gent naar Parijs? We kunnen enkel maar vermoeden dat de reputatie van Parijs als stad van mode en luxe een grote aantrekkingskracht uitoefende op een jonge (ambitieuze) kleermaker en dat er geen betere plek was om de stiel te leren dan in één van de vele Parijse ateliers

Toch was dit geen evidente periode om in Parijs aan te komen. Eén jaar later breekt de Franse Revolutie los en staat het land en de stad in rep en roer. Het kan niet anders of Cornelius Jacobus Houtstont is getuige geweest van de vele voedselrellen die overal uitbreken. Met de bestorming van de Bastille op 4 juli 1789 werd het symbool van het ancien régime onderuit gehaald. Het zal nog lang duren voor de rust weerkeert. De periode tussen 1792 en 1795 staat geboekstaafd als de periode van terreur onder Robespierre met de onthoofding van Koning Lodewijk XVI en Marie Antoinette in 1793 als alweer een symbolisch hoogtepunt. Cornelius Jacobus is dan 26 jaar en we hebben er het raden naar hoe hij zich in Parijs staande wist te houden.

Prent uit de « Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers van Diderot-d'Alambert, 1751-1772, "Tailleur d'habit" »

<https://www.geneanet.org/registres/view/19949/143?>

[AN F-7-4787] - Paris (Paris, France) - Autres | 1792 - 1793

SECTION D'Arrondissement												
numéros d'ordre.	DATE de la délivrance des Cartes.		NOMS PROPRES.	PRÉNOMS.	QUALITÉS.	AGE.	LIEUX de la résidence ACTUELLE.	PRÉCÉDENT DOMICILE.	ÉPOQUE de l'arrivée à PARIS.	LIEU de la NAISSANCE.	OBSERVATIONS.	SIGNATURE des CITOYENS.
	MOIS.	OURS.										
266	Avr	18	Guich	Lain	Marchand de Soie	43	Rue de la Harpe	Aux Montparnasse	1762	St. Hippolyte	guillon	Bouché
267	Avr	18	Boulton	Oranite	Tailleur	27	Rue de la Harpe	de yont en France	1788	Landau	Noblet	Casles
268	Avr	18	Belle	Pierre	Officier	35	Rue de la Harpe	Rue de la Harpe		Landau	petit meunier	

Toch laat deze jonge man zich niet van zijn stuk brengen; op 8 april 1794 treedt hij er in het huwelijk met Elisabeth Hélène Charu. En hoewel de periode van het Directoire (1795-99) een zekere vorm van stabiliteit brengt beslist het echtpaar Houtstont-Charu om veiliger oorden op te zoeken voor de geboorte van hun eerste kind. Elisabetha Helena Houtstont wordt geboren in Gent en er gedoopt op 15 juli 1795 te Sint-Michiels Noord. Hun tweede kind Etienne Cornelius, de vader van Georges Etienne, wordt op 21 juli 1799 geboren te Parijs. Enkele maanden later komt Napoleon Bonaparte aan de macht. Hoe het Cornelius Jacobus verder is vergaan weten we niet, tenzij dat hij in 1831 als kleermaker woont in Aix-La-Chapelle (Aachen), Duitsland. Hij woont er gescheiden van zijn echtgenote Elizabeth Charu die nog steeds in Parijs woont. Hoe lang hij daar dan al gevestigd is weten we niet. Aachen was tussen 1794 en 1814 de hoofdstad van het Franse Roerdepartement, en werd in 1815 aan Pruisen toegewezen.

Cornelius Jacobus had een jongere broer; Dominicus Houtstont (° 1770 te Gent), die vijf kinderen had, allen geboren en gestorven in Gent. Ook zijn jongste zus, Maria Houtstont, leefde in Gent. Cornelius Jacobus onderhield wel een band met zijn ouders in Gent : Guillielmus Houtstont (° 1743, Gent) en zijn moeder Marie Françoise Van de Waele (° ca 1742, Gent). Zij werden peter en meter bij de geboorte van zijn dochter Elisabetha in Gent.

Het ziet er dus naar uit dat Cornelius Jacobus het grootste deel van zijn leven ver van zijn Gentse familie verwijderd was.

De kans dat Cornelius - in zoverre nog in leven - in de buurt was toen kleinzoon Georges Etienne in 1831 werd geboren in Parijs is klein, hij was ook geen peter van zijn eerste kleinzoon. Bij het huwelijk van zijn zoon een jaar eerder was Cornelius ook al niet aanwezig en gaf hij toestemming via zijn notaris in Aix-la-Chapelle.

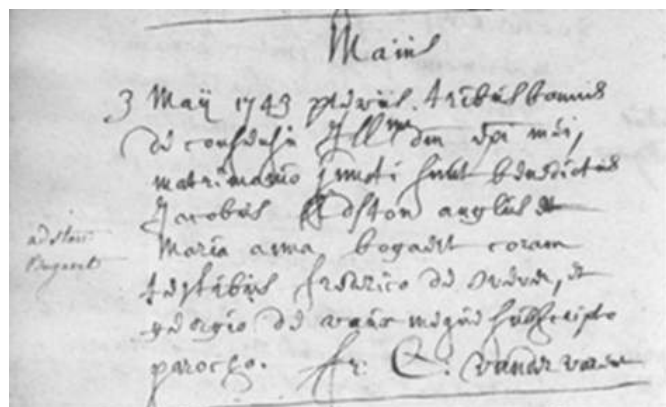
De stamboom van de Houtstonts toont op uitdrukkelijke wijze hun 'avontuurlijke' aard. Cornelius had wellicht de genen van zijn grootvader meege-

kregen samen met de tweede naam. Maar om die grootvader op het spoor te komen was doorgedreven creatief genealogisch speurwerk nodig.

Adston - wat zegt u?

De overgrootvader van Georges Etienne is Guillielmus Houtstont (°1743). Hij was de zoon van Maria Anna Bogaert (° 1722, Gent) die huwde te Gent op 3 mei 1743 te Sint-Michiels Zuid met **Jacobus Bernardus Adston** die nog in hetzelfde jaar en dezelfde parochie, op 21-jarige leeftijd, werd gedoopt. In de huwelijksakte staat Jacobus Adston vermeld als "anglus", of Engelsman. Dit verklaart ook waarom er van deze Jacobus Bernardus Adston geen verder spoor werd gevonden in de Gentse doopregisters van de periode rond 1722.

In de doopregisters van Gent vinden we de kinderen van Maria Anna Bogaert en Jacobus Bernar-

Huwelijksakte van Jacobus Bernardus Adston met Maria Anna Bogaert, Gent, 1743

us. Oudste zoon Guillielmus is er met de achternaam Adston gedoopt op 16 september 1743 te Sint-Michiels Zuid. Later volgt Michael Adistan, gedoopt in dezelfde parochie op 17 februari 1749. Het is hier al duidelijk dat de Engelse naam aanleiding gaf tot verschillende schrijfwijzen.

In de huwelijksakten van deze kinderen valt meteen op dat de naam Adston of Adistan uit beeld is. Guillielmus huwt in het jaar 1766 onder de naam Houtstont en zijn broer Michael trouwt in 1778 onder de naam Aegidius Hautstont. Telkens is hun

vader Jacobus aanwezig als getuige en ook hij draagt niet langer de naam Adston maar telkens die van zijn zonen, "Houtstont" in het geval van Guilielmus, die in de parochie H.Kerst¹⁵ huwt, en Hautstont in het geval van Aegidius (Michael), die in de parochie Sint-Michiels Zuid¹⁶ huwt. De pastoors van beide parochies zorgden er dus voor dat de afstammelingen van de broers een verschillend geschreven familienaam zouden dragen.

Over **Jacobus Houtstont** en zijn leven in Gent weten we alleen het volgende. Hij wordt vernoemd in de jaarboeken van de kolveniers (haakbusschieters)¹⁷. Een eerste spoor op datum van 21 januari 1759:

"Jacobus Houtstont wordt benoemd recreatiefmeester van het Gilde. De recreatiefmeester Houtstont droeg alle jaren, den 1sten January, aen den Gilde een boertig gedicht op. Wy hebben verscheidene dier stukken aengetroffen".

En op datum van 17 februari 1765:

"Word benoemd als recreatiefmeester Jacobus Houtstont in plaets van Carolus De Gusseme die bedanckt was".'

En tenslotte :

"In 1768 gingen onze Gildebroeders ook naer Geeraerdsbergen, waer zy eene schitterende zegeprael behielden, welke echter hun recreatiefmeester, James Houtstont, eenen geboren Engelschman, van wege de mededingende Waelsche schutters nog al hard moest bekoopen".

Hieruit kunnen we afleiden dat de naamswijziging van Adston naar Houtstont gebeurde ergens tussen 1743 en 1759. Het feit dat Jacobus werd toegelaten tot de gilde van de kolveniers in Gent en er zelfs een belangrijke rol speelde is van betekenis. De Koninklijke Hoofdgilde Sint-Antonius van Gent was ontstaan in 1482. Op het moment dat Jacobus tot deze gilde toetrad- wat niet voor iedereen was weggelegd en een zekere status veronderstelt- was de gilde over haar grote bloeiperiode heen.¹⁸ In

1703 verloren ze onder de Spaanse Filips hun privileges. In 1752 kregen zij onder bewind van Maria Theresia en op speciaal verzoek hun privileges terug. De nieuwe en verbouwde lokalen gaven blijk van die herwonnen status. Die opflakking was van korte duur want in 1794 onder Frans bewind werd de kolveniersgilde opgeheven.

Voormalig gebouw van de kolveniersgilde, Gent, Sint-Antoniuskaai In klassicerende barokstijl met jaarsteen 1645.

Foto <https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/226340>

Opnieuw stelt zich de vraag van waar de Engelsman Adston afkomstig was en waarom hij in Gent is beland?

Uit de doopakte van Jacobus in Gent kenden we de namen van zijn vader en moeder: "zoon van Joannes [Adston] en Elisabeth Roodt". Het is deze combinatie die ons op weg hielp naar de stad Northalerton in North Yorkshire, Verenigd Koninkrijk. Daar trouwde John Adston in 1705 met ene **Elizabeth Rudd (Roodt)** (° 1684) op 1 november 1705. John Adston overleed in dezelfde stad op 28 september 1741. Het echtpaar Adston-Rudd werd gezegend met een zoon, geboren ca.1722 , ver-

HAUTSTONT - DE TWEEDE TAK VAN DE FAMILIE

Jacobus Adston (Houtstont) had twee zonen. Guilielmus zal met de naam Houtstont door het leven gaan, zijn jongere broer Michael (Aegidius) zal zijn achternaam met één letter verschil geschreven zien als HAUTSTONT. Genealogisch is zo'n variëteit in een naam zeker geen uitzondering. De registraties van geboorte, huwelijk en overlijdens was fonetisch gebaseerd en dan was een verschillende schrijfwijze niet eens zo'n uitzondering. Toch is het opmerkelijk – en ook uitzonderlijk – dat uit die twee namen er zich twee familiestammen ontwikkelen waarbinnen men

consequent dezelfde schrijfwijze aanhoudt. Uit het huwelijk van **Michael Hautstont** (glazenmaker) en Catharina Bernarda De Stobbeleere in 1778 te Gent ontstaat een tweede tak in de stamboom. Hun drie kinderen zijn geboren in Gent en bleven er ook hun hele leven wonen.

In de volgende generatie zien we muzikant **Johannes Carolus Hautstont** (° 1807, Gent) die in 1832 huwt met de 17-jarige Theresia Rosalia Francisca Parail die in de Rogierstraat²³ in Gent woont, een verpauperde buurt. Hun eerste kind – Clementine Parail- wordt nog geboren vóór dat huwelijk en draagt aanvankelijk de naam van haar moeder. Johannes Carolus Hautstont is muzikant maar verdient de kost als arbeider in Brussel. Het koppel verhuist naar Brussel en krijgt er nog drie zonen – Hypolite (°1834), Amand (°1851) en Jean-Baptiste (°1856). Bij de geboorte van de jongste twee wonen ze in de Brusselse Marollenstraat.

Hypolite Hautstont, de oudste van de drie zonen, treedt in het voetspoor van zijn vader als muzikant. Hij heeft acht kinderen waarvan **Charles Hautstont** (° 1863, Brussel) een bekend luthier wordt, gespecialiseerd in het bouwen en nabouwen (copiëren) van oude instrumenten. Één van zijn bekendste is de 'viola d'amore' waarvan er één is bewaard in de collectie van het Vleeshuis.

De viola d'amore van Charles Hautstont (Museum Vleeshuis)

Maar Charles houdt er ook nog andere activiteiten op na. Hij begeeft zich in de anarchistische milieus te Brussel. In het boek "Zwart Licht" van Eric Min²⁴ lezen we:

"Op nummer 51 (van de Spoormakerstraat) heeft Charles Hautstont, luthier, in februari 1895 zijn atelier gevestigd waar hij muziekinstrumenten bouwt en herstelt, van piano's tot violen. In Charles' atelier gebeurt immers veel meer dan timmeren en zagen. Op zolder staat er een kleine drukpers, waarop tussen 1895 en 1904 de reeks brochures wordt vervaardigd die naam maakt als de Bibliothèque des Temps Nouveaux, naar de titel van het anarchistische weekblad dat Jean Grave in Parijs volschrijft. (...) Élisée Reclus die de naam van het tijdschrift verzint. Wanneer Reclus in februari 1894 richting België uitwijkt, smokkelt hij de vlam van de revolutie mee naar Brussel.

Met de logistieke ondersteuning van Charles Hautstont en zijn broer Jean zal Reclus brochures uitgeven onder de noemer 'De vrije gedachte door de eeuwen heen'.

Ze zitten niet stil, die Belgen. Met een grote regelmaat laat het drukkerijtje op Hautstonts zolder nieuw leesvoer aanrukken. Vaak zijn het teksten uit de canon van de beweging of werken van auteurs als Tolstoj, Wagner en La Boétie, die door de anarchisten worden ingelijfd. De tweede brochure in de rij, *L'Anarchie dans l'Évolution socialiste* van Kropotkin, wordt door het gerecht in beslag genomen. De onderzoeksrechter beveelt bovendien dat er op 17 november 1895 om negen uur 's ochtends tegelijk huiszoekingen moeten worden verricht bij Charles in de Spoormakersstraat en bij zijn broer Jean in de Nieuwmolen.

De politieagent die de libertaire militant Charles Hautstont en zijn clandestiene drukkerijtje in de Spoormakersstraat schaduwt, verneemt in december 1898 van een anonieme tipgever dat de instrumentenbouwer vaak verdachte individuen over de vloer krijgt 'en anarchisten als Élisée Reclus, die er bijna dagelijks langskomt'. De broers vallen op door hun 'tête de Christ'; ze hebben allebei een Christuskop, zo noteert de Brusselse politie".

<https://maitron.fr/spip.php?article215183>

De hier vermelde broer **Jean Hautstont**, was geboren in 1867. Hij was een begaafd muzikant (contrabas) die al op zijn 17 jaar een prijs haalde aan het Conservatorium van Brussel²⁵ en die zich later ook wist te onderscheiden door de introductie van een nieuw notenschrift. Hij leed een avontuurlijk leven, woonde tussen 1897 en 1900 in Parijs samen met de operazangeres Alexandra Myrial (pseudoniem van Alexandra David). Ze leerden elkaar kennen aan het Brussels conservatorium en deelden hun anarchistisch wereldbeeld. Samen maakten ze het lyrisch drama 'Lidia' dat werd opgevoerd in de Muntchouwburg in 1904 toen hun wegen al gescheiden waren. Jean Hautstont

schreef in 1913 het voorlopig volkslied van China. Hij emigreerde naar dat land, stichtte er een conservatorium, maar overleed tenslotte in Brussel in 1942.

De librettiste van *Lidia*, zou later onder de naam Alexandra David-Neel (1868-1969)²⁶ wereldberoemd worden als de eerste westerse vrouw die in het heilige Lhasa (Tibet) aankwam. Van 1911 tot 1925 en van 1937 tot 1946 reisde ze door Indië, Tibet en China. Zelfs boeddhistische monniken beschouwden haar als een van de beste kenners van het boeddhisme. Haar reisverhalen, essays en autobiografie werden bestsellers.

Maar ook Marie Louise Hautstont (°1865, Brussel) de zus van Charles en Jean, begaf zich in de anar-

chistische kringen. Zij was de echtgenote van Alexandre Joseph Longfils, drukker van de anarchistische krant *l'Homme Libre* die verscheen in 1891-92²⁷

Enkele slotbedenkingen

In de zoektocht naar het graf van ornamentist Georges Etienne Houtstont werd al snel duidelijk

dat ondanks dat hij een halve eeuw in Brussel woonde en werkte zijn thuisstad Parijs een belangrijke rol bleef spelen in zijn leven. Hij voorzag voor zichzelf en voor zijn naaste familie een laatste rustplaats op het legendarische Père-Lachaise.

Genealogisch onderzoek naar de familie Houtstont bracht ons zeven generaties ver en tot in Northalerton (UK) vanwaar Jacobus Adston het kanaal overstak om zich in Gent te vestigen. De Engelse naam Adston werd ergens in het midden van de 18de eeuw omgevormd naar twee Vlaamse varianten: Houtstont & Hautstont. De twee namen blijven in de stamboom van deze familie gekoppeld aan twee takken van de familie. Gent is de thuis haven van Houtstont tot Cronelius Jacobus aan de vooravond van de Franse Revolutie zijn geluk en fortuin in Parijs zoekt.

Kleinzoon en Fransman Georges Etienne vestigt zich ca. 1862 in de Belgische hoofdstad. De Franse ornamentist kreeg het in zijn lange en succesvolle carrière hard te verduren. De opdracht voor de ornamenten van het hotel van de gouverneur van de Nationale Bank ontglipte hem ei zo na omdat de bank weigerde die aan een niet-Belg te geven.

De deelname van ornamentist Houtstont aan de werf van het Conservatorium in Brussel zette kwaad bloed bij de Belgische concurrenten. De ornamentisten Auguste en Joseph Van den Kerckhove kropen in de pen en richtten een brief tot de minister van openbare werken op 27 juni 1873. Zij begrepen niet hoe het mogelijk was dat een buitenlandse kunstenaar betrokken werd wanneer er evenwaardige Belgische kunstenaars beschikbaar waren. Wanneer het erop aan kwam uitdrukking te geven aan *“un caractère propre, une individualité nationale”* dan stond het volgens hen buiten kijf dat Belgische kunstenaars voorrang moesten krijgen. De toon van de brief werd scherp wanneer zij een vergelijking trokken naar Frankrijk (...) *en France, le pays natal de Mr. Houston [sic] (...) il n’y a pas d’exemple qu’un travail national ait été confié à un sculpteur Belge.*²⁹

De storm van kritiek op Houtstont krijgt een klimax in 1891 wanneer er in de Brusselse gemeen-

teraad gedebatteerd wordt over de vele opdrachten die aan Houtstont worden toegekend. Het was niet zijn vakmanschap dat ter discussie stond, wel het feit dat hij Fransman was. Liberaal gemeenteraadslid Richald concludeerde het debat: *“N’y a-t’il donc pas de Belges capables?”*³⁰

De 19de-eeuwse kunst en architectuur stond in het teken van natie-opbouw en velen oordeelden dat alleen Belgische kunstenaars in staat waren om uitdrukking te geven aan de nationale identiteit. Het was een kwestie waarover de debatten soms hevig opblaaiden.

Georges Etienne zelf heeft zich tegen deze aanvallen nooit verweerd. Het waren meestal de architecten met wie hij samenwerkte; Beyaert, De Corte, Cluysenaar, Balat, die het voor de Fransman opnamen. De vraag die we ons hierbij moeten stellen is: wist Georges Etienne Houtstont dat zijn grootvader en overgrootvader een Gentenaar waren? Als hij dat wist dan had hij zichzelf heel wat tegenwerking kunnen besparen. Of wilde hij koste wat kost zijn Franse “identiteit” veilig stellen, wetende dat dit één van zijn troeven was. Belgische architecten verkozen immers met Franse ornamentisten te werken. Toch was er één iemand die in de gaten had dat er meer aan de hand was. Architect Jean-Pierre Cluysenaar pareerde de kritiek toen men hem verweet met Houtstont te werken bij de decoratie van het Brussels conservatorium. Hij schreef een lange brief aan de bevoegde minister: *Mr Houtstont, dont le nom prouve qu’il y a du Belge chez lui.*³¹

En dan is er nog de vraag of Georges Etienne weet had van het feit dat er in Brussel ook nog verre familie van hem woonde? In de huidige stand van onderzoek naar Georges Etienne Houtstont wijst niets erop dat hij contacten zou hebben gehad met het anarchistisch milieu in Brussel.

Luthier Charles Hautstont woonde en werkte in Brussel, waar er overal grote werken bezig waren waar Georges Houtstont aan de slag was, daar was gewoonweg niet naast te kijken. Jean Hautstont volgde les in het conservatorium en behaalde er in

Concertzaal van het Koninklijk Conservatorium in Brussel

1885 een prijs, wellicht trad hij op in de grote zaal van het gloednieuwe Conservatorium waarvoor Georges Houtstont de ornamenten had gemaakt, maar ook hier weer is het weinig waarschijnlijk dat hij dat heeft beseft.

EINDNOTEN

1. http://www.epitaaf.org/wp-content/uploads/2021/09/Tafofiel_51-juni-2021.pdf
2. Erfgoed Brussel nr. 35, online toegankelijk op <https://erfgoed.brussels/ontdekken/publicaties/ons-tijdschrift-per-artikel/nr-35-georges-houtstont-en-de-ornamentenkoorts-van-de-belle-epoque>
3. <https://erfgoedklassen.brussels/wp-content/uploads/2021/06/De-mysterieuze-meneer-houtstont-DEF.pdf>
4. De dienst *Patrimoine* van de Parijse begraafplaats en stelt zich tot doel om de graven van belangrijke personen te behouden. Het graf van Houtstont was nog niet geïdentificeerd als een graf van een *personnalité*.
5. <https://www.paris.fr/pages/les-150-ans-de-la-commune-la-fin-sanglante-et-les-consequences-5-5-17210> en https://fr.wikipedia.org/wiki/Mur_des_F%C3%A9d%C3%A9r%C3%A9s
6. Exposition Internationale de Londres 1871: 34, Cat. Nr. 2735, 2736.
7. De *Société Belge Immobilière* kwam ook in het bezit van andere eigendommen van de weduwe Houtstont in de nabijgelegen Blanchestraat, waarop ze een gelijkwaardig appartementsgebouw oprichtten. Deze maatschappij lag mee aan de basis van de wetgeving op mede-eigendommen in 1924. Cfr. Jo Braeken, [Appartementsgebouw van de Société Belge Immobilière | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)
8. Erediploma's uitgereikt door het Franse Keizerrijk, stadsarchief Brussel, *Papiers Houtstont*, Privé-archieven nr. 2080.
9. Me Fontana, Notaire, 21 mars 1885. Etat liquidatif de la succession de Monsieur Houtstont et Procès-verbal de lecture, Stadsarchief Brussel, *Papiers Houtstont*, Privé-archieven nr. 2080.
10. Een ciseleur of fijndrijver is een ambachtsman of kunstenaar die met een drijfbeitel of graveerspits gouden metalen voorwerpen (vooral in goud, zilver of

brons) bewerkt of er figuren in maakt.

11. De schenking verscheen in het Belgisch staatsblad op 7 juni 1913.

12. Béatrix Pau-Heyriès, « La démobilisation des morts français et italiens de la Grande Guerre », *Revue historique des armées*, 250, 2008, 66-76.

13. Lees in dit verband : Houtstont en de grafkunst, in : Tafofiel 51 http://www.epitaaf.org/wp-content/uploads/2021/09/Tafofiel_51-juni-2021.pdf

14. www.nomdefamille.eu komt de naam ook niet voor in Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. De naam geeft ook geen zoekresultaat op www.familienaam.be De gegevens zijn gebaseerd op het rijksregister vóór 2008.

15. https://www.familiekunde-gent.be/wp-content/uploads/2022/11/Huwelijken_Sint_Salvators_Man.pdf

16. https://www.familiekunde-gent.be/wp-content/uploads/2022/11/Huwelijken_Sint_Michiels_Zuid_Man.pdf

17. Jaerboeken van het souveraine gilde der kolveniers, busschieters en kanonniers gezegd hoofdgilde van Sint Antone, te Gent . Deel 1 (1867)

18. In 1646 telde deze gilde nog 900 leden. [Historiek—www.sint-antoonius.org](http://www.sint-antoonius.org)

19. *North Yorkshire County Record Office*

20. De originele doopakte in Northallerton is niet meer beschikbaar.

21. <https://militarymaps.rct.uk/war-of-the-austrian-succession-1740-8/1742>

22. Informatie ingewonnen via e-mail: archives@northyorks.gov.uk

23. De Rogierstraat stemt overeen met de latere Rozier.

24. Eric Min, Zwart Licht. Anarchisten in België rond 1900, Pelckmans, Kalmthout, 2023, pp. 70-71

25. Annuaire du Conservatoire Royal de Musique de Bruxelles, 1886.

26. In 1904 gehuwd met Néel en van dan af Alexandra David-Néel.

27. <https://militants-anarchistes.info/spip.php?article6733>

28. ARAB, Openbare Werken, Koninklijk Conservatorium, brief van Auguste & Joseph Van den Kerckhove, Artistes-statuaires-ornemanistes gericht aan de minister van Openbare Werken, 27 juni 1873.

29. Ibidem.

30. Bulletin Communal Bruxelles, 1891, p. 32. Lees in dit verband ook: Van Santvoort Linda, A Clear Case of Favoritism? The French ornamentist Georges Houtstont at work in Brussels (c. 1862-1912) in : *Sculpting Abroad. Nationality and mobility of Sculptors in the Nineteenth Century, Art and Visual Culture*, eds. J.D.Baetens, M.Sterckx, H. Todts, Turnhout, Brepols, 2020, pp. 29-56.

31. ARAB, Openbare Werken, dossier Koninklijk Conservatorium, brief van Jean-Pierre Cluysenaar gericht aan M. Willame, architect bij Openbare Werken, 3 juli 1873.

BIJLAGEN I, II en III

Stamboom Houtstont opgemaakt door Daniël Schepens.

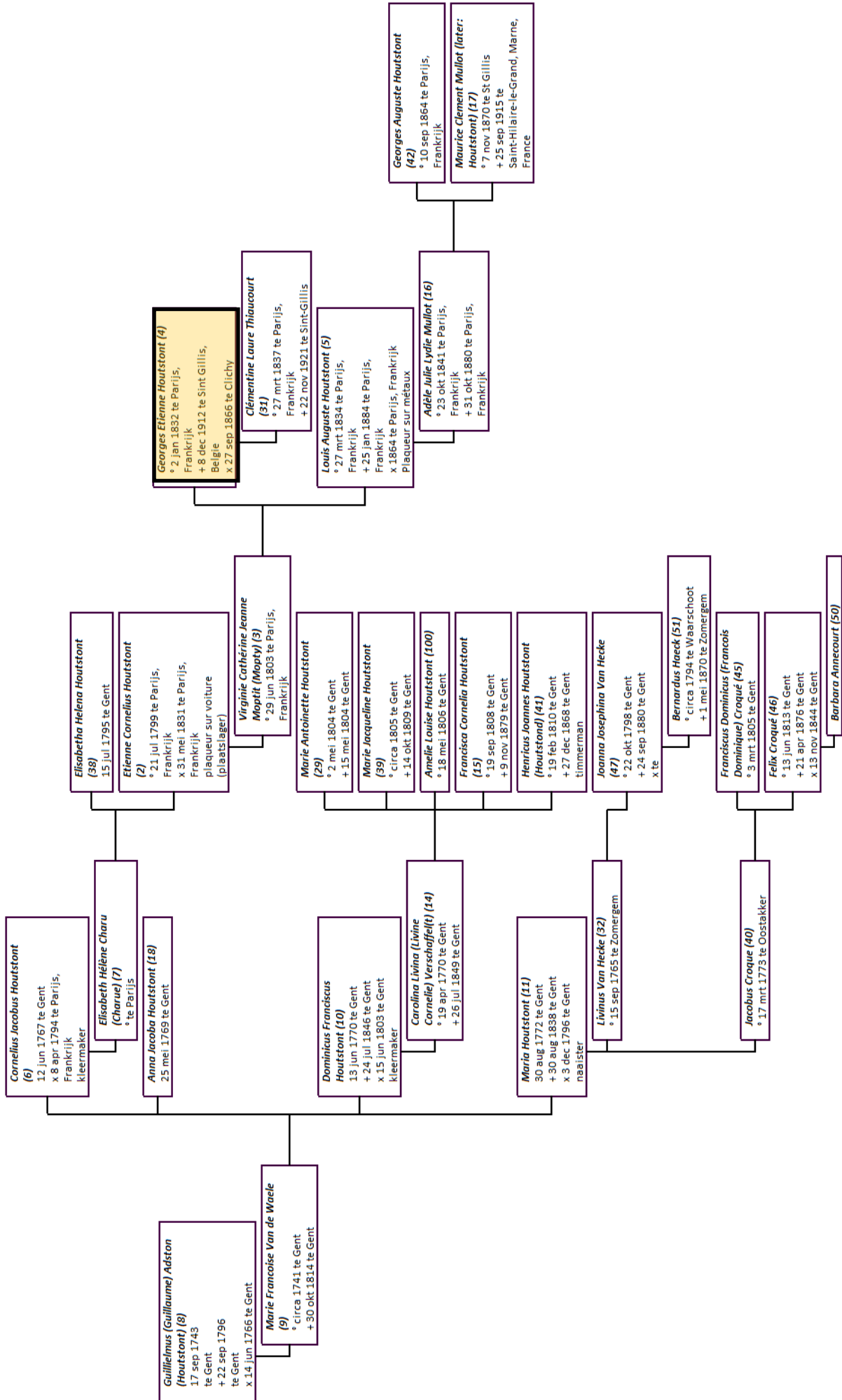
Deze stamboom is tot stand gekomen op basis van onderzoek in akten uit de parochieregisters en de burgerlijke stand van de desbetreffende plaatsen.

In het artikel worden verschillende personen die in de stamboom voorkomen besproken, voor de gedetailleerde data verwijzen we naar de stamboom. De nummers achter de namen stemmen overeen met de nummering in de databank.

Nakomelingen van Guilielmus (Guillaume) Adston (Houtstont) (8)

5. PERK 5B OP HET KERKHOF VAN LAKEN

TOM VERHOFSTADT (FOTO'S VAN DE AUTEUR)

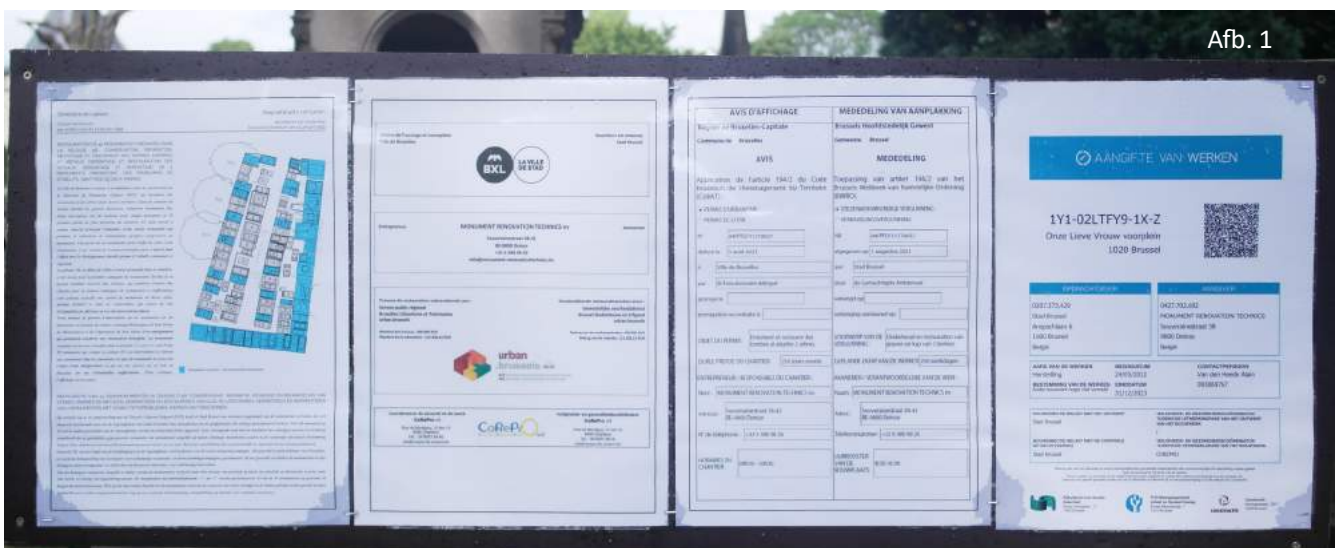
Tijdens de lente/zomer van 2022 werd het (historische) Perk 5B onderwerp van een restauratie uitgevoerd door *Monument Renovation Techniques NV* in opdracht van de Stad Brussel op basis van een stedenbouwkundige vergunning afgegeven op 1 augustus 2021. Dit perk is beeldbepalend; het is het eerste perk rechts aan de inkom van het kerkhof en het wordt gedomineerd door een groot aantal historisch, waardevolle graftekens. De impact is dan ook gigantisch. Het kerkhof van Laken is een beschermd landschap bij koninklijk besluit van 14 januari 1999 waardoor dat de restauratiewerken worden gesubsidieerd door de Gewestelijke overheidsdienst: Brussel Stedenbouw en Erfgoed urban.brussels. Het bedrag van de werkzaamheden bedroeg 400.000 EUR. Het bedrag van de subsidie bedroeg 111.830,12 EUR.

Op verzoek van en in samenwerking met de Directie Cultureel Erfgoed (DCE) heeft de Stad Brussel een inventaris opgemaakt van de monumenten en bomen die zich binnen de beschermde zone van het kerkhof van Laken bevinden (met uitzondering van de graf galerijen, die onlangs gerestaureerd werden). Voor elk monument op 26 van de oudste perken van dit kerkhof werden beschrijvende fiches opgesteld.

Deze omvangrijke taak had als hoofddoel het verkrijgen van een overzichtelijk totaalbeeld dat de geleidelijke gegroeppeerde restauratie van monumenten mogelijk zal maken. Sommige monumenten zouden na de restauratie een nieuwe bestemming krijgen. Deze initiatieven tot herstel/herbestemming passen in het streven naar duurzame ontwikkeling dat op gemeentelijk en regionaal niveau wordt gestimuleerd.

Perk 5B, aan het begin van de hoofdingang van de begraafplaats, werd gekozen voor de eerste restauratiecampagne. Dit perk is goed zichtbaar voor bezoekers, zo wordt de belangstelling van de burgers voor toekomstige restauratie- en herbestemmingscampagnes gestimuleerd. Op het perk verschillen de monumenten in stijl, belang en conserveringsstaat: ze zullen dan ook dienen als referenties voor de toekomstige interventies.

Om een homogene restauratie mogelijk te maken werden de monumenten verdeeld onder drie niveaus van prioriteit op basis van artistieke en historische criteria, mate van verval, en belang van begeleidingswaarde. De monumenten met prioriteitsniveau 1 en 2 worden gerestaureerd: 45 van de 99 monumenten op Perk 5B kregen dit prioriteitsniveau.

Afb. 1

Wel zijn de interventies beperkt tot die monumenten waarvan de concessie niet werd verlengd en die buiten gebruik werden gesteld en door de Stad Brussel werden overgenomen met het oog op een eventuele herbestemming.

Bovenstaande informatie werd goed zichtbaar gecommuniceerd op het kerkhof tijdens de duur van

Ab. 2

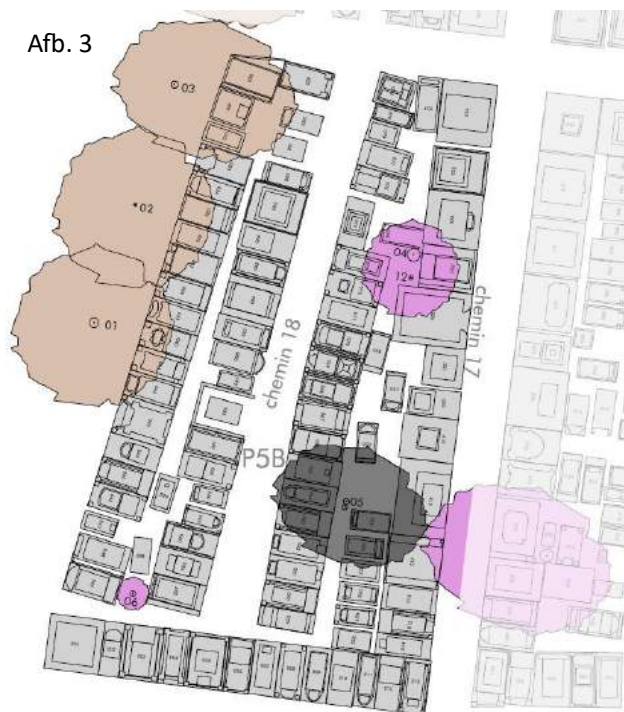
de werken (afb. 1).

Op het plannetje van het perk werden de 45 monumenten waarvan sprake hierboven aangeduid in het blauw (afb. 2). Let op de blauwe rijen langs Weg 5 (onderaan) en Weg 17 (rechts, ter afsluiting van het perk) met o.a. het monument van Graaf Coghen. Langs de Grote Laan en Weg 18 (binnen het perk) werden slechts hier en daar monumenten aangepakt. Een snelle monitoring van dit perk leert ons dat de oudste concessie dateert van 1842 (concessie 29 op naam van Thomasson) en dat de jongste dateert van 1938 (concessie BII/511 op naam van Deroux-Delounoy). Voor deze laatste werd het grafteken uitgevoerd door Ernest Salu II. De Salu's – Ernest Salu I en Ernest Salu II - zijn goed vertegenwoordigd als grafmaker op dit perk met maar liefst 24 graftekens, dat is ongeveer een

kwart van het totaal aantal graftekens op dit perk, met als oudste realisatie concessie 748 op naam van Deleforterie uit 1873, m.a.w. een vroege realisatie van Ernest Salu I.

Ondanks dat er van werfinrichting vandaag geen sprake is – en dat er tevens geen melding (meer) van wordt gemaakt – zijn de werken nog niet voltooid. Een aandachtige bezoeker op het kerkhof zal al snel opmerken dat het monument Bender aanzienlijk tekort is gedaan gezien het baldakijn met urne ontbreken (zie verder artikel over het raf Bender). Bij het ten rade gaan bij de Stad Brussel werd ons verzekerd dat dit slechts tijdelijk is; de ontbrekende (beeldbepalende) elementen worden immers in het steenkappersatelier gerestaureerd (en/of gereconstitueerd?) om vervolgens te worden terugplaatst... maar wanneer? Mogelijk in het eerste trimester van 2024 (na de winter).

Afb. 3

Dient nog gezegd dat een van de meest waardevolle monumenten zich op dit perk bevindt: het grafteken van Graaf Coghen (concessie 106) bestaande uit een imposante neoromaanse kapel (vermoedelijk naar een ontwerp van Jean-Pierre Cluysenaar) waarin de levensgrote gisant van de graaf uitgevoerd in Carrara marmer en gesigneerd door hofbeeldhouwer Guillaume (Willem) Geefs. Diezelfde bronnen bij de Stad Brussel verzekeren

ons dat deze kapel afzonderlijk zal worden geëvalueerd gezien zijn erfgoedwaarde en de precaire conserveringsstaat waarin dit monument zich bevindt. Dit staat in relatie met de uit de kluiten gewassen conifeer, die niet alleen bovengronds voor de nodige schade zorgt, maar zeker ook ondergronds (kelderniveau). Dat deze conifeer op termijn zal verdwijnen staat vast. Met de inventarisatieopdracht werd immer ook de vegetatie op het kerkhof gewaardeerd. Bijgevoegd kaartje (afb. 3) toont de paars ingekleurde kruin van boom 04; de paarse kleur komt overeen met 'om te kappen'.

Met andere woorden, goed begonnen is half gewonnen, hopelijk duurt het niet lang vooraleer het vervolg van deze restauratiewerf wordt aangevat. We houden jullie alvast op de hoogte!

Historische en artistieke waardetoekenning

In de studie wordt aan elk graf van perk 5B een historisch of artistieke waarde toegekend (zie hoger). Dat gebeurde op basis van consultatie van de concessiedossiers en van het boek van Cecilia Vandervelde "les champs de repos de la région Buxelloise" (1997).

Met de hiernavolgende artikels over twee graven die in perk 5B zijn gelegen—Cabry en Bender— willen we hier alvast het signaal geven dat er mitsdoorgedreven historisch onderzoek veel nieuwe gegevens aan het licht kunnen komen waardoor de historische waarde van de graven beter kan worden ingeschat.

6. SPOREN UIT HET VERLEDEN - HET GRAF VAN HENRY CABRY

PIERRE-THOMAS BAL & PIERRE BLANCHE

FOTO'S VAN DE AUTEURS

Al wie een westernfilm heeft gezien waarin een trein wordt aangevallen of een station nadert, herinnert zich het karakteristiek geluid van de stoomfluit. De vermoedelijke uitvinder in 1833 van deze oorspronkelijk genoemde *steam trumpet* is de Brit Henry Cabry, toen werkzaam bij de treinfabrikant George Stephenson. Een door Cabry gesigioneerde blauwdruk met de beschrijving van het apparaat zou zijn auteursrecht kunnen aantonen.

Deze Henry Cabry, geboren op 5 juni 1805 in Tynemouth, (bij Newcastle), ligt op het kerkhof van Laken begraven. De grafconcessie die hij in 1868 naar aanleiding van de dood van zijn echtgenote nam voor zijn familie is bedreigd. Nochtans heeft Cabry talrijke diensten bewezen aan België, waar hij meer dan veertig jaar woonde.

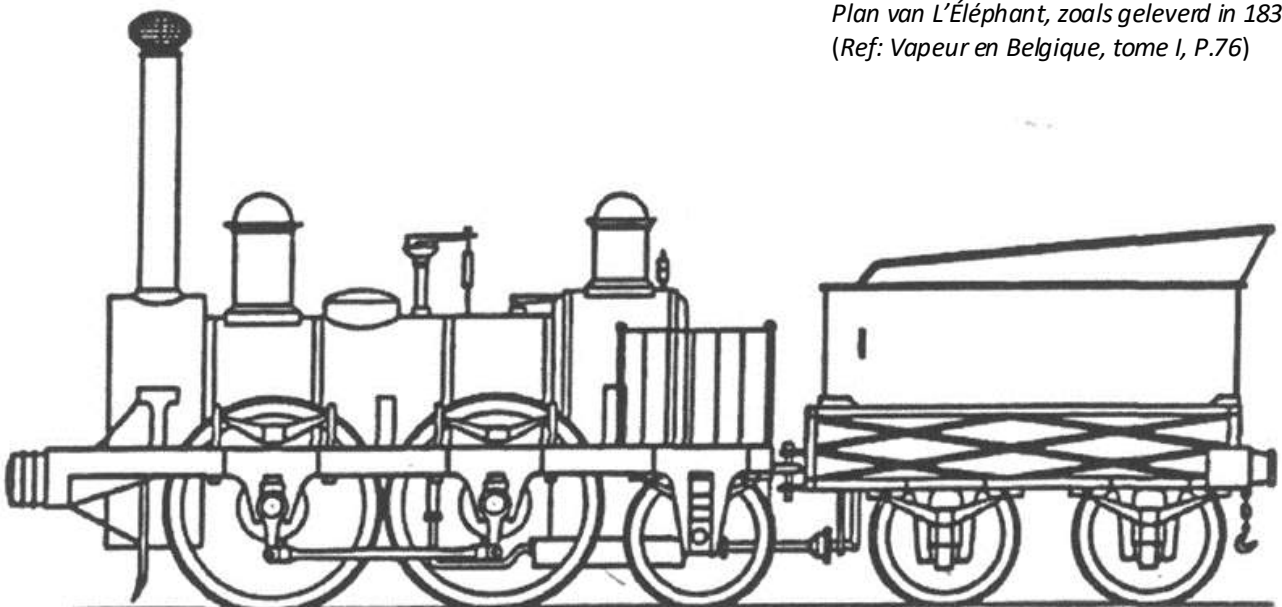
Zijn vader was mijnningenieur. Diens drie zonen werden spoorwegingenieurs. Henry, de jongste, wordt eind 1823 of begin 1824 aangeworven bij het bedrijf van locomotiefbouw dat Georges Stephenson (1781-1848) samen met zijn zoon Robert (1803-1859) dan in Newcastle opricht. Hij werkt in het atelier waar de *Rocket* wordt ontworpen en gebouwd, waarmee Stephenson in 1829 de prijs behaalde bij de baanbrekende wedstrijd van Rain-

hill, die het tijdperk van de trein inleidde.

Cabry leert snel, werkt zich op en wordt op aanraden van Stephenson in 1832 aangeworven als locomotiefopzichter bij de *Leicester & Swannington Railway*, een van de eerste spoorweglijnen in Engeland. Het was de gewoonte van de firma Stephenson bij de levering van een locomotief een mekaniker mee te geven om het vehikel bij te stellen en gebruiksklaar te houden. Maar Cabry voldoet zijn nieuwe werkgever niet en krijgt in 1834 de bons wegens '*repeated negligence*' en '*insolence*'. Waarschijnlijk keert hij terug naar Newcastle; hij verliest het vertrouwen van Stephenson niet, die hem in 1835 naar België stuurt.

Het is alom geweten dat de eerste spoorweglijn op het Europese continent in ons land werd gebouwd. Het uitbouwen van een spoorwegnet was een essentiële schakel voor de economie in de beginjaren van ons land als antwoord op de blokkering van de Schelde door Nederland. De Belgische Staat had drie locomotieven bij Stephenson besteld. Hun namen werden *La Flèche*, *Stephenson* en *L'Éléphant*. Zij werden in april 1835 geleverd met Engelse mecaniciens en machinisten. Henry Cabry wordt door Stephenson aangeduid om de dienst van het

Plan van L'Éléphant, zoals geleverd in 1835.
(Ref: *Vapeur en Belgique*, tome I, P.76)

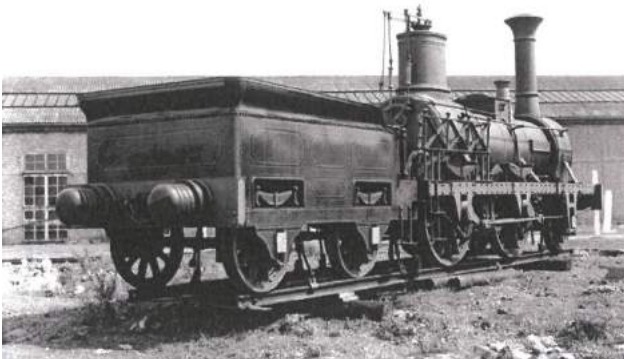

Anoniem, *Inhuldiging van de eerste Belgische spoorweglijn aan de Groendreef*. Museum van de Stad Brussel.

Op 5 mei 1835, amper een jaar na de wet die de Belgische spoorwegen beslist, wordt officieel de eerste treinrit gereden. Er is een feestelijke inhuldiging. De treinen, bestuurd door Britse machinisten, vertrekken aan de Groendreef in Brussel naar Mechelen. De *Flèche* trekt zeven wagons, de *Stephenson* ook maar van een andere soort en de

Replica in hout, op ware grootte, van de *L'Éléphant*, zoals tentoongesteld op de Internationale Tentoonstelling van Gent in 1913. Dit model staat nu in Train World, het spoorwegmuseum in Schaarbeek.

Éléphant trekt zestien wagons, waarvan negen versierd met de wapens van de provincies. In Mechelen wonen de 600 passagiers de inhuldiging bij door koning Leopold I van de Mijlpaal, het centrum van het uit te bouwen spoorwegnet. De terugweg naar Brussel is bewogen. Het is de *Éléphant* die de dertig wagons trekt maar er was heel veel stoom verbruikt en de locomotief valt zonder water. Alle passagiers moeten uitstappen en in de velden wachten tot de trein terug naar Mechelen spoort om bij te tanken en met een volledig gevulde waterbak terugkeert om hen op te halen. Niettemin zijn de meeste reacties laaiend enthousiast¹.

Volgens meerdere Britse spoorweghistorici is de machinist van de *Éléphant* op de eerste treinrit Henry Cabry. Het lijkt ook logisch dat die verantwoordelijkheid hem als hoofd toekomt.

Duizenden Belgen willen in de maanden daarop een treinrit meemaken. Het gigantisch succes en het in een hels tempo leggen van honderden kilo-

meters lijnen naar andere steden vereisen de komst van nieuwe locomotieven: eind 1837 hebben niet minder dan 20 nieuwe toestellen het Belgisch treinwagenpark versterkt; de meeste locomotieven komen van bij Stephenson.

Slechts in 1836 komt voor het eerst een Belg de inmiddels sterkere groep van Britse machinisten aanvullen. De massale aanwezigheid van de Britten in de beginfase van de Belgische Spoorwegen verklaart ook dat vele woorden uit de spoorwegwereld bij ons uit het Engels komen: rail, wagon, station, enz. Het woord *station* zal zelfs in het

Frans nog tot ver in de tweede helft van de 19de eeuw gebruikt worden alvorens vervangen te worden door *gare*.

Zelfs als ingenieur blijft Cabry nog regelmatig locomotieven besturen of meerijden. Hij is bijna steeds aan boord als koning Leopold I de trein neemt. Een specifieke rit haalt nog de annalen: met de locomotief *Éclair* heeft hij op 21 augustus 1838 de koning naar Oostende gebracht die er enkele dagen later de boot naar Londen zal nemen. De spoorwegverbinding Gent-Brugge is pas acht dagen tevoren in gebruik genomen. Op de terugweg naar Brussel gebeurt een ongeval. Over de Leie was tussen Drogen en Gent, aan het gehucht de Sneppe, een metalen draaibrug aangelegd, open voor bootverkeer, tenzij een trein voorzien is. De aangestoken lantaarn van de brug duidt aan dat de brug gesloten is voor bootverkeer en dat de trein kan doorrijden. Zoals voorgeschreven waarschuwt de machinist nog eens extra de brugwachter van zijn komst door middel van fluitsignalen. Maar de brugwachter heeft die nochtans aangekondigde speciale treinrit uit het oog verloren, zit (daarenboven vóór het einde van zijn shift) rustig zijn avondmaal te verorberen in een afspanning nabij, hoort de trein naderen maar komt te laat om de brug te draaien. De locomotief schiet in zijn vaart een eind over het

Thiriart, Uniform van een ingenieur-directeur bij de Dienst Spoorwegen (1839). (Le Rail, sept. 1965)

water, stoot tegen de opengedraaide brug en stort met donderend geraas en gesis de Leie in. Ook de tender en een wagon worden meegesleurd. Balans: twee doden (de hoofdbewaker en de machinist), twee lichtgewonden en twee zwaargewonden waaronder Cabry, gekneld tussen loco en tender. Hij dirigeert zelf de reddingswerkzaamheden en wordt uiteindelijk uit zijn hachelijke positie gered. Zijn linkerbeen is verbrijzeld. Pas in december wordt een nieuwe vaste brug geplaatst. Tot dan moet het traject Gent-Brugge via diligence worden afgelegd. Wegens belemmering van het scheep-

vaartverkeer komt in 1839 een nieuwe draaibrug. Met een andere brugwachter...

Door dit ongeval moet ook het aanstaande huwelijk van Cabry worden uitgesteld tot hij volledig hersteld is.

Op 14 maart 1839 dan huwt Henry Cabry te Sint-Joost-ten-Node met Elisabeth Vifquain. Zij is de dochter van de ingenieur, architect en stedenbouwkundige Jean-Baptiste Vifquain (1789-1854). Deze had de vroegere omwallingen rond Brussel vervangen door de brede lanen, die men nu de binnensingel noemt, hij was ook verantwoordelijk voor de eerste metalen hangbrug in Europa aan het kasteel Vilain XIII van Kruikeke-Bazel, voor het kanaal Brussel-Charleroi, en voor de eerste straatverlichting met gas in de lanen van de hoofdstad, enz. Vifquain was tevens schoonbroer van de Antwerpen stadsarchitect Pierre-Bruno Bourla en stiefvader van de ingenieurs Pierre Simons en Gustave De Ridder, die de eerste plannen voor het Belgisch spoorwegennet hadden uitgetekend. De jongere broer van Vifquain was gehuwd met een jongere zus van Bourla. Kortom, Cabry, van eerder eenvoudige komaf, vervoegt door zijn huwelijk een rijke ingenieurs- en bouwersfamilie.

Graf van de familie Cabry, Kerkhof Laken, perk 5.

Om hem te belonen voor al zijn inzet en toewijding benoemt koning Leopold Cabry in december 1840 tot ridder in de Leopoldsorde.

Cabry zal heel wat technische verbeteringen aanbrengen voor de eerste locomotieven, of het nu remsystemen, ventielen of tandwielen betreft. In zijn aanvraag tot octrooi van zijn klepversnelling beweert hij dat zijn mechanisme een brandstofbesparing van minstens 25% uitmaakt. Een Koninklijk Besluit van 7 juli 1844 kent hem een beloning toe van 15.000 francs voor al die verbeteringen.

Op 1 februari 1850 wordt Cabry gepromoveerd tot inspecteur-generaal van het bestuur der spoorwegen.

Samen met topwetenschapper Adolphe Quetelet (1796-1874) en staatsman Paul Devaux (1801-1880, ook in Laken begraven) maakt Cabry datzelfde jaar deel uit van de verkenningscommissie die in

opdracht van de Belgische regering de verschillende bestaande elektrische telegrafiesystemen bestudeert. Zij reizen hiervoor naar Frankrijk en Engeland. Cabry verlengt zijn verblijf in dit laatste land om Robert Stephenson opnieuw te ontmoeten.

Het succes van Cabry is niet naar de zin van eenieder. In september 1851 verschijnt in Brussel een pamflet: *Adresse à la Chambre et au Sénat belges, au sujet des encouragements que reçoivent les artistes belges de la part du Gouvernement, et des abus qui se commettent dans les départements des travaux publics (Administration des Chemin de fer)*². De auteur is ene Aerts, ingenieur-mekanieker uit Tongeren. In die brochure worden zware beschuldigingen geuit naar de inspecteur-generaal. Cabry neemt het niet en eist schadevergoeding voor de Rechtbank van Brussel. Het voor de persvrijheid essentieel eindvonnis is striemend: de zes beschuldigingen aan het adres van Cabry worden elk vals, lasterlijk en schadelijk geacht.

Aerts heeft eiser aanzienlijke schade berokkend, zijn reputatie en eer aangetast; Meer nog: de auteur publiceerde de brochure louter in een geest van zwartmakerij met het duidelijke doel eiser te schaden. Aan Cabry wordt dan ook een schadevergoeding toegekend die verscheidene malen het jaarloon van een gemiddelde ambtenaar overtreft.

Op 19 juli 1856 wordt Cabry officier in de Leopoldsorde, in 1871 commandeur. Zijn reputatie overschrijdt de landsgrenzen: hij ontvangt ook de *Légion d'honneur* en wordt commandeur van de Orde van Medjidia (Ottomaanse rijk).

Het overlijden in 1868 van zijn echtgenote op 50-jarige leeftijd valt hem zwaar. Hij stort zich nog meer op het werk. Een nieuwe mokerslag treft hem in 1873: zijn enige dochter sterft in het kraambed.

Hij blijft aan de slag. Het Belgisch Staatsblad van 21 november 1877 vermeldt dan ook als motief voor zijn blijkbaar verplichte pensionering "hoge leeftijd". Henry Cabry, is dan al in zijn 73ste levensjaar. In zijn woning aan de Koningsstraat, niet ver van het huis waar Vifquain zijn huis had gebouwd³, blaast hij z'n laatste adem uit op 6 mei 1881. Drie

dagen later is er veel volk op de begrafenis op het kerkhof van Laken: ministers, ambtenaren, meceniens, kennissen. Verscheidene toespraken aan het graf schetsen een portret van de man: stug, volhardend, welwillend, inventief en familieman.

Op het graf, waarvan Cabry in 1868 bij het overlijden van zijn vrouw de concessie had genomen, ligt een simpele sarcofaag met licht hellende, waterafdruppende bovenplaat. Het monument op perk 5b aan laan 15 is in goede staat. De epigrafie is nauwelijks afleesbaar. Vaag kan de naam Cabry worden gelezen zodat wij eerst vermoedden dat Henry hier lag. Nader onderzoek wees anders uit.

Het is niet duidelijk waarom de schoonfamilie voor de verdere begravingen in deze concessie de voorkeur gaven aan hun eigen familie en aldus verhinderden dat Henry Cabry bij zijn vrouw en dochter werd begraven. Voor Henry werd een nieuwe concessie genomen op perk 20a. Het monument is vrij gelijkend.

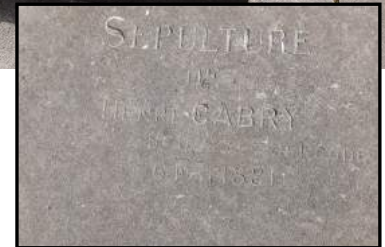
Beide graftekens zijn de enige herinnering aan een man die essentieel was voor de geschiedenis van de spoorwegen in België, alsook voor de eerste jaren van de spoorwegen in Engeland, waar boeken en artikels verschijnen over de Cabry-familie. Toen we onlangs een bevriend Brits spoorweghistoricus inlichtten over Cabry op Laken, heeft hij onmiddellijk een reis naar Laken geboekt. Zal het graftoerisme deze grafmonumenten redden van de vergetelheid?

EINDNOTEN

1. Bij de oprichting van de spoorwegen had men voorzien dat de lijn Brussel-Mechelen jaarlijks 100.000 mensen zou vervoeren, d.i. een kwart meer dan voorheen met koets. De werkelijkheid overtrof de stoutste verwachtingen: in de acht maanden van 1835 namen 421.439 reizigers een trein tussen die twee steden.

2. Eigen vertaling: *Verzoekschrift tot de Belgische Kamer en Senaat over de aanmoediging van Belgische kunstenaars door de regering en de misbruiken bij het Bestuur van Openbare Werken (Administratie der Spoorwegen)*

3. Het herenhuis van Vifquain was een van de eerste woningen die in de verlenging van de Koningsstraat tussen Kruidtuin en Koninklijke Sint-Mariakerk werden opgericht. Het werd kort na diens dood vervangen door de Gesukerk.

BRONNEN

Chemin de fer de l'Etat. Dépenses de l'établissement, d'entretien et d'exploitation du 1er mai 1834, jour du commencement des travaux jusqu'au mois de janvier 1837.

Rapport présenté aux Chambres Législatives par le Ministre des Travaux Publics. Suivi du Tableau des demandes en concession au jour du 1er janvier 1837, Bruxelles, Remy, 1837

M. J. Duplessy, *Le guide indispensable du voyageur sur les chemins de fer de la Belgique, ouvrage rédigé sur des documents authentiques, contenant, chaque route, avec l'indication des prix, des heures de départ, etc., la description de tous les lieux qui se trouvent sur la ligne des chemins de fer, et accompagné d'une carte de la Belgique et des plans des principales villes* Bruxelles, Eugène Landoy, 1840

A. de Laveleye, *Histoire des vingt-cinq premières années des chemins de fer belges*. Bruxelles, Decq, 1862

Brian Lewis, *The Cabry Family. Railway engineers*. Railway and Canal Historical Society, Gwernymynydd, 1994

Moniteur Belge 1853/783

Moniteur Belge 21.11.1877

Moniteur Belge 11.05.1881

L'indépendance Belge 22.08, 24.08 & 25.08.1838.

Cour d'Appel de Bruxelles (Presse-Dommage-Brochure et caricature-Compétence-Action civile), La Belgique Judiciaire 1853, kol. 198-201

Huwelijksakten Sint-Joost-ten-Node 1839/9 & 1861/158

Overlijdensakten Sint-Joost-ten-Node 1881/230

Concessiedossiers Laken 387 & 1038

Registre d'inhumations Laeken 1881

Archief Urb. Sint-Joost-ten-Node 1855/45

Bij de festiviteiten die op 21, 22 en 23 juli 1856 in ons land werden gehouden naar aanleiding van de 25ste verjaardag van de troonsbestijging van Leopold I, behoorden verscheidene concerten door fanfares, harmonies, symfonische orkesten en koren. Buiten de speciaal voor die gelegenheid gecomponeerde werken, werd herhaaldelijk de *Brabançonne* gespeeld, alsook de *Marche du Premier Régiment des Guides*, een compositie van Jean-Valentin Bender.

Het is een zeer populair werk gebleven, dat herhaaldelijk door militaire kapellen, harmonies en orkesten opgevoerd wordt, niet alleen bij patriotische gelegenheden.

Ook op het Concert voor de 25ste verjaardag van het koningschap van koning Boudewijn stond het als eerste stuk van de avond op het programma.

Maar wie was Jean-Valentin Bender?

Hij werd geboren op 21 september 1801 in Bertheim, dicht bij Worms (nu Duitsland, toen deel van de Franse Republiek, later Groothertogdom Hessen).

Vanaf zijn zes jaar leert hij viool bij zijn vader, daarna fluit en gaat dan naar Worms om klarinet te leren. Als klarinettist begint hij te toeren in heel Europa, vaak samen optredend met zijn oudere broer Jacques (1798-1844). In het jaar 1819 vragen de twee broers aan de Boheems-Franse componist Anton Reicha (1770-1836) een werk voor hen te schrijven. Dit *Grand Duo concertant pour clarinette en la et clarinette en si bémol et quatuor à cordes* werd opgedragen aan de jongste broer. Vanaf dat jaar maakt Valentin ook deel uit van militaire orkesten, eerst in de Nederlanden, als eerste klarinetsolist bij het 3de Infanterieregiment van het Nederlandse leger dat in Mons/Bergen gekazerneerd is. Twee jaar later verlaat hij dit en wordt muzikleider van het 51ste Linieregiment van Frankrijk.

Wanneer dit regiment naar de kolonies trekt, muteert Bender naar het 56ste Linieregiment. Op verzoek van de vicekoning van Egypte vraagt een generaal hem de leiding te nemen van het op te richten Militair Conservatorium van Kaïro. Bender ziet af van de opdracht en vestigt zich dan in wat later België zou worden: hij wordt in 1826 dirigent van de Grote Harmonie van Antwerpen. In november 1830 wordt hij in het pas opgerichte Belgische leger kapelmeester bij het muziekkorps van het 1ste Linieregiment van België.

Valentin Bender, in : Charles Bagniet, *Les artistes contemporains. Portraits lithographiés. Trente planches*, Société des Beaux-Arts, L. Dewasme, Antoine Dewasme - Pletinckx, P. Degobert & J. Lots, Bruxelles, 1839

Koning Leopold I merkt zijn talent op en geeft hem in het najaar van 1832 de opdracht een korps van militaire muzikanten te vormen die officiële optredens in aanwezigheid van de koning luister kunnen bijzetten. Dit is de geboorte van de Muziekkapel van de Gidsen.

Dra vergezelt dit muziekensemble de koning op vele verplaatsingen, ook in het buitenland, waar elk concert, steeds onder leiding van Bender, wordt begonnen met de nationale hymne en eindigt met het opvoeren van zijn Mars van het Eerste Regiment Gidsen. De muziekkapel van de Gidsen wordt vrij snel als een van de beste orkesten in Europa beschouwd.

Naast het dirigeren, en dat gedurende decennia, van de Particuliere Muziekkapel van de Koning wordt Bender in 1836 ook directeur van de *Société philharmonique de Bruxelles*, en dit tot 1863.

In december 1837 huwt Bender in Brussel Henriette Opdenbosch, dochter van een Brusselse meester-beenhouwer. Als huwelijkscadeau ontvangt hij van Leopold I het lint van Ridder in de Leopoldsorde. Vijf jaar later wordt Bender tot Belg genaturaliseerd.

Hij wordt professor klarinet aan het Conservatorium van Brussel. Adolphe Sax is een van zijn leerlingen. Bender treedt ook vaak op als solist en wordt soms geroemd als de ‘koning van de klarnettisten’.

Hij leidt ook verscheidene burgerlijke muziekverenigingen zoals de *Harmonie de Mariemont*, de *Harmonie de la Manufacture des Glaces de Sainte-Marie d'Oignies* en de Grote Harmonie van Brussel.

In 1863 wordt hij benoemd, met graad van luitenant, tot inspecteur-generaal van de Belgische mi-

litare muziekkapellen,

Jean Valentin Bender was lid van de loge *Les Amis philanthropes n° 1*.

Uiteraard componeerde Bender ook veel: andere militaire marsen, nog meer werken voor militaire muziekkapellen, composities of arrangementen voor harmonieorkesten, destijds zeer populaire adaptaties van passages uit opera's, dansen, salonmuziek, concertino's voor klarinet en orkest, enz.

Zijn bekendste werk blijft de *Marche du 1er régiment des Guides*. Verscheidene versies zijn te vinden op YouTube en op Spotify.

Bender mag ook herinnerd worden als de auteur van de eerste officiële versie voor harmonieorkest van de Brabançonne (Ministerieel Besluit van 5 juni 1873), ver-

sie die snel uitgroeide tot de standaard voor alle militaire muziekkapellen, harmonies en fanfares.

Op 14 april 1863 overleed Jean-Valentin Bender in Brussel in zijn woonst op het Martelarenplein nr. 1.

Te midden van een talrijke opkomst werd hij begraven op het kerkhof van Laken.

Het grafmonument is bevallig en origineel: op een dubbele sokkel met een epitaaf waarop zijn naam duidelijk te lezen is, rijst als het ware een tempeltje. Onder een classicistische bekroning met acroteria en hoog opstekend kruis schuilt tussen vier

Graf op kerkhof van Laken, perk 5, weg 12
Foto Baiozar, mei 2022, net voor de restauratiefase van perk 5B

gecaneleerde zuilen een ronde waterkruik. Op de voorkant van de onderste sokkel zijn ook enkele bijzondere titels van Bender vermeld. Geen verwijzing naar de muziek is te ontdekken in of op het monument.

Maar ons dunkt dat elk fanfare- of harmonielid, elke Belgische muzikkenner of -liefhebber die langs dit monument wandelt en de naam op het epitaaf leest, weet wie hier begraven ligt.

En toch schijnt bij de recente restauratiefase van perk 5b niemand dit beseft te hebben. De concessie werd, zoals zovele concessies in dit perk door de Stad Brussel teruggenomen. Wat met het monument zal gebeuren is onduidelijk. De toekomst kleurt niet rooskleurig. Het monument lijkt bedreigd zeker als men weet dat het bovenstuk, nochtans in degelijke staat, weggenomen werd.

Foto Baiozar, oktober 2023

Op 14 november 2023 vond 's avonds in de uitverkochte grote zaal van Bozar te Brussel een galaconcert plaats naar aanleiding van 10 jaar koningschap van Koning Filip. Het laatste stuk op het programma is de Mars van het Eerste Regiment Gidsen...

Natuurlijk zijn er ergere dingen in de wereld maar hebt u in de media gehoord of gelezen dat een activist, verbolgen over het lot van het graf van Jean-Valentin Bender, zich die avond vastgeplakt had aan een klarinet of dirigeerstokje op het podium?

BRONNEN

Biographie générale des Belges morts ou vivants. Hommes politiques, Membres des Assemblées délibérantes, ecclésiastiques, militaires, savants, artistes et gens de lettres, Bruxelles, G. Deroovers, 1850

Thierry Levaux, *Dictionnaire des compositeurs de Belgique du Moyen Âge à nos jours*, Editions Art in Belgium, Ohain-Lasne, 2006

Francis Pieters, *Jean-Valentin Bender*, in: *Nouvelle biographie Nationale*, Vol. 5, Bruxelles, Académie Royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, 1999

Moniteur Belge, 1873, pp. 1054-1055

Concessiedossier 716 (1873) Laken

Eigen documentatie

Brugge krijgt in 2024 een natuurbegraafplaats

Krant van West-Vlaanderen, 30 juni 2023

Op de site van de Blauwe Toren wordt een natuurbegraafplaats aangelegd. De omgevingsvergunning is goedgekeurd en de realisatie van het project wordt geraamd op 650.000 euro.

Brugge wil tegen 2024 deze natuurbegraafplaats realiseren. De begraafplaats wordt een begraafpark met veel groen en bomen en ook bloemen. De as van een overledene kan er begraven worden in een natuurlijke omgeving.

In het goedgekeurde ontwerp staat het behoud van bestaande bomen en beplanting centraal. Bovendien is het belangrijk dat het stuk natuur in het middenplein zijn karakter behoudt. Er wordt een representatieve, veilige toegang met een helling naar de site, voorzien, die twee meter hoger ligt dan het maaiveld. Een houten vlonderpad zal ervoor zorgen dat de ondergrond beschermd blijft, zodat de omgeving geen overlast ondervindt van de vele wandelaars. Dit vlonderpad zal bestaan uit Europees hout om de duurzaamheid van de natuurbegraafplaats te behouden. Langsheen het vlonderpad voorziet men ook verbredingen, waar rustplekken met zitelementen ingericht zullen worden. Om de overlast aan de site te beperken, komt er aan de onthaalplaats een ruimte voor bloemen en naamplaatjes.

De werken starten na het broedseizoen, in het najaar van 2023. Ondertussen werkt schepen Jasper Pillen (Open VLD) aan een herziening van de begrafenisreglementen om natuurbegravingen mogelijk te maken.

De oudste IJzertoren ... staat in Lokeren

Het Laatste Nieuws, 11 juli 2023

De oudste IJzertoren staat niet in Diksmuide, maar op de stedelijke begraafplaats van Lokeren. In opdracht van Eric Everaert en Katy Beke werd een graf uit 1927 met de vorm van het bekende monument gerestaureerd. De IJzertoren in Diksmuide werd merkwaardig genoeg pas een jaar later gebouwd.

In de zomer van 1927, 96 jaar geleden, verloor kurkfabrikant Julien Boelens het leven in een tragisch verkeersongeval. Het was zijn schoonbroer Leo De Palmenaer, lid van de Vlaamse Oudstrijders, die de begrafenis regelde en zich voor het graf liet inspireren door wat hij had gezien op de eerste ijzerbedevaarten in 1926: de schetsen en maquette van de oorspronkelijke IJzertoren. Op vraag van Leo kapte de Lokerse steenhouwer Prosper Vlamincx het monument in Franse zandsteen.

Net als heel wat andere grafmonumenten kreeg ook de laatste rustplaats van Boelens af te rekenen met de tand des tijds, maar via een systeem van 'hergebruik' beslisten Eric en Katy om zich te ontfemen over het graf, onder meer met subsidies van de provincie Oost-Vlaanderen. In tegenstelling tot de eerste IJzertoren is deze toren nooit opgeblazen en staat hij nu te schitteren in de stralende zon. Ooit wordt dit dus de laatste rustplaats van Eric en Katy.

Ook de heemkundige kring De Souvereinen zette haar schouders onder het project in samenwerking met de Stad Lokeren. Deze begraafplaats is één van de oudste van Vlaanderen. Binnen enkele jaren staat de teller op 200 jaar, weet Jacqueline Baetens, voorzitter van De Souvereinen. Twee jaar geleden is de heemkring van start gegaan met de

werkgroep funerair erfgoed. Er zijn heel wat prachtige grafmonumenten terug te vinden. Niet alleen voor het Oud Kerkhof, maar ook voor de andere begraafplaatsen in Lokeren wil de heemkundige kring de verschillende vormen van hergebruik promoten. Beide initiatieven dienen geregeld te worden via de dienst Burgerzaken op het stadhuis. Het is trouwens iets wat veel mensen niet weten: ook als individu kom je via de provincie in aanmerking voor een subsidie voor het behoud van een waardevol graf. Het eindresultaat mag hier alvast gezien worden.

Nvdr: In het begin van 2022 werd in Lokeren een werkgroep opgericht samen met enkele mensen van de erfgoedvereniging "De Souvereinen" om meerdere graven op de verschillende begraafplaatsen in Lokeren te red- den van de sloophamer. In de lente van 2022 gaf het echtpaar Eric en Katy Everaert-Beke te kennen dat zij de concessie van het grafmonument in de vorm van de IJ- zertoren wilden overnemen, met de bedoeling er later hun grafurnen een plaats te geven. Mede dankzij het advies van de werkgroep en mede dankzij subsidies van de Provincie Oost-Vlaanderen werd het graf gerestaureerd, waardoor het in zijn oorspronkelijke staat werd hersteld. Door toedoen van gewezen stadsarchivaris Nico Van Campenhout werd hieromtrent enig navorsingswerk verricht met als resultaat een artikel dat verscheen in het tijdschrift **WT- Tijdschrift (2023/3) over de geschiedenis van de Vlaamse Beweging-**

Wevelgem: begraafplaats Menenplaats wordt deel van groene slinger

Krant van west-Vlaanderen, 7 juli 2023

De gemeente heeft een ontwerper aangesteld voor de opmaak van een visieplan voor de begraafplaats in de Menenstraat. De begraafplaats zal een nieuwe groene link vormen tussen het park en de Site Sportspoor, met respect voor de huidige erfgoedwaarde van bepaalde graven.

Ongeveer een jaar geleden keurde Wevelgem het Toekomstplan Begraafplaatsen goed. Daarin zit onder meer ook de toekomst van de begraafplaats

in de Menenstraat vervat. De begraafplaats is officieus gesloten: er worden enkel nog bijzettingen uitgevoerd. Het verlengen van een concessie kan wel nog. Stelselmatig verdwijnen zerken en kelders, waardoor lege ruimtes ontstaan. Daar wordt dan gras ingezaaid of waar mogelijk, bomen geplant. De ommuurde begraafplaats ligt tussen het park en Site Sportspoor. Wevelgem wil de site geleidelijk omvormen tot parkzone en het geheel opentrekken, zodat er een groene verbinding ontstaat tussen het park en de sportsite. Dit zal gebeuren met respect voor de nog aanwezige graven en erfgoedwaarde.

De gemeente koos voor De Witte Kamer uit Loreninge om het plan uit te werken. Hun visie beantwoordt volgens de bevoegde schepen het meest aan de doelstelling door de site mooi open te trekken in de omgeving, zonder het sacrale en symbolische karakter van de begraafplaats over het hoofd te zien. Waardevolle graven, zoals de gerestaureerde grafkapel van de familie Vanackere, en het bestaande lijkenhuisje zullen zoveel mogelijk geïntegreerd worden in het geheel. Eén van belangrijkste aandachtspunten was te zorgen voor de duidelijke inplanting van een verbindingspad tussen het park en de sportsite. Wevelgem wil de begraafplaats ook duurzamer maken met een betere waterhuishouding en meer groen, zoals boomgaarden en een voedselbosje. Deze ingreep past eveneens in het Masterplan Wevelgem die de kern van Wevelgem niet enkel moet versterken, maar ook verduurzamen en toegankelijker maken.

De ontwerper zal een actieplan opmaken op korte termijn, dat is 5 jaar. Op middellange termijn, 10 jaar, en op lange termijn, 25 jaar. In 2024 worden de eerste werken aangevat. Op dit moment is een investeringsbudget voorzien van 200.000 euro.

Komen: vernieuwde begraafplaats Le Bizet officieel geopend

Krant van West-Vlaanderen, 7 juli 2023

Een plaats waar herinneringen hand in hand gaan

met rust en ruimte. Het vernieuwde kerkhof van Le Bizet moet de toon zetten van hoe Komen-Waasten in de toekomst haar overledenen wil gaan herdenken. De begraafplaats werd afgelopen week officieel ingehuldigd.

“We moeten durven afstand nemen van een plaats waar verdriet de norm is!” Chantal Bertouille, die als gemeenteraadslid verantwoordelijk is voor het beheer van de Komense begraafplaatsen, kon trots het lint doorknippen van het kerkhof van Le Bizet. Als eerste binnen de grenzen van de gemeente moet het een plaats van bezinning en rust worden, een plaats waar mensen het tempo van de buitenwereld even kunnen vergeten.

Veel groen, minder grijs en ook een plaats die speciaal werd ingericht voor het begraven van de allerkleinsten. De begraafplaats van Le Bizet is een landschap binnen de gemeente geworden waar ook het ecologische aspect niet vergeten wordt. Verschillende plekken werden voorzien om bioafbreekbare urnen te gaan begraven, een tendens die in de toekomst ook op andere begraafplaatsen zullen verschijnen.

Bijzonder is dan weer het *sterrenparceel*, waar een kleurrijke muurschildering over de graven waakt. Het is een samenwerking geweest tussen een graffiti artiest en het lokale jeugdcentrum. Ze lieten hun verbeelding de vrije loop en kwamen zo tot een tafereel dat de tijd, het begin en het einde moet gaan voorstellen. Ook voor de inrichting van de begraafplaats werd volop gebruik gemaakt van eigen mensen of van lokale verenigingen. Een erg symbolisch iets, waar de begraafplaats de mensen ook daadwerkelijk samenbrengt. Op het *sterrenparceel* kunnen overleden kinderen van maximaal 12 jaar oud worden begraven, zodat hun ouders en familie op een serene manier hun verlies kunnen verwerken.

Fanny (32) krijgt een verboden bakfiets-begraafenis

Gazet van Antwerpen, 7 juli 2023

Na een tragisch ongeval kreeg de Brusselse Fanny (32) een opmerkelijke begrafenis. Omdat ze fietsactivist was, bouwden haar vrienden een bakfiets om. Zo moest ze niet met een lijkwagen naar haar laatste rustplaats gebracht worden. De uitvaart werd geregeld door begrafenisondernemer Kate Houben. “Ik dacht er vrijwel meteen aan: zij, die zo hield van fietsen ... Haar kunnen we toch niet in een lijkwagen vervoeren?” Ze trommelde vrienden, andere fietsactivisten en handige fietsmakers op. “Op drie dagen tijd hebben ze een -cargofiets omgebouwd tot -begrafenis-bakfiets.”

Commonwealth War Graves Commission leidt steenkappers op

Het Laatste Nieuws, 12 juli 2023

De Commonwealth War Graves Commission (CWGC), die de militaire begraafplaatsen van het Gemenebest beheert, leidt zelf haar steenkappers op. Dat is nodig, want het aanbod op de arbeidsmarkt is uiterst krap. Onlangs behaalden drie medewerkers hun brevet van 'Skilled Worker'.

De CWGC wil er in de toekomst zeker van zijn dat het restaureren van de vele militaire graven en monumenten kan worden verdergezet. De organisatie doet dat door haar mensen zelf op te leiden, want het aanbod aan steenkappers is schaars. We spreken over een knelpuntberoep, klinkt het bij de CWGC. Door zelf werknemers op te leiden zorgen we ervoor dat we als organisatie zorg kunnen blijven dragen voor de monumenten en graven uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog en gaat de stiel niet verloren.

De CWGC gebruikt zoveel mogelijk originele materialen en ambachten om haar patrimonium - dat ondertussen historisch erfgoed is - te bewaren voor de toekomst. Vele monumenten en begraafplaatsen tonen stilaan tekenen van erosie en res-

tauratie dringt zich op. Duurzaam leren omgaan met natuursteen is dan ook een essentieel onderdeel van ons werk.

Werknemers van de CWGC kunnen zich vrijwillig inschrijven en doorlopen doorheen het traject drie verschillende modules. Het opklimmen van beginner tot 'semi-skilled worker' tot 'skilled worker' tot uiteindelijk 'meester steenkapper' duurt heel wat jaren. Werknemers maken er een volledige loopbaan van om hun vaardigheden te perfectioneren. Elk van de drie modules bestaat uit een externe opleiding, gevolgd door een interne stage op de werven van de Commonwealth War Graves Commission, klinkt het bij de commissie. Uiteraard sluit elk onderdeel af met een examen, om na te gaan in welke mate een nieuwe vaardigheid werd verworven. Een geslaagde restauratie is immers haast onzichtbaar voor het blote oog.

Redgy Dalle (53) uit Nieuwpoort, Benjamin Fioen (26) uit Zonnebeke en Christophe Descheemaeker (55) uit Geluwe rondden onlangs de module 2 'skilled worker' succesvol af. Ik was voorheen natuursteenbewerker en werkte vroeger bij een andere bedrijf, aldus Christophe. Ik ben hier eigenlijk toevallig beland, maar het bevalt me. Het is vaak werken in de buitenlucht en ook de geschiedenis rond WO I boeit mij. Als ik op een begraafplaats ben geweest, zoek ik wel eens op wat zich daar allemaal afspeelde.

Benjamin Fioen volgde een bouwopleiding op school en werkte een paar jaar bij een bouwonderneming. Toen ik op een bepaald moment hoorde dat hier een plaats vrijkwam, solliciteerde ik en werd ik aangenomen, nu 6 jaar geleden. Het is nauwkeurig werken, maar dat boeit mij. Het feit dat je je intern kan bijscholen is zeker een pluspunt.

Naast het organiseren van opleidingen voor steenkappers, zet de commissie trainingen voor baksteenmetselwerk en gespecialiseerde tuinmannen op poten.

Milieuvriendelijk sterven: verdwijnen we binnenkort in water?

Knack, 13 juli 2023

De Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu koos na zijn dood voor resomatie, waarbij het lichaam oplost in heet water. Is deze meer duurzame wijze van lijkbezorging binnenkort ook mogelijk in Vlaanderen? De uitvaartsector staat alvast niet weigerachtig tegenover de nieuwe techniek, maar het moet wel doordacht gebeuren.

Bij resomeren, ook wel aquamatie of biocrematie genoemd, wordt het lichaam na de dood ontbonden in een hete chemische vloeistof. Daarvoor wordt kalium- en/of natriumhydroxyde gebruikt dat het lichaam op een temperatuur van 100 à 150 graden Celsius in enkele uren tijd tot vloeistof en beenderen herleidt. De beenderen worden daarna vermalen tot een fijn wit poeder, dat door de nabestaanden in een asurne kan worden bewaard.

De techniek wordt nu al gebruikt in Nederland, Canada en delen van de Verenigde Staten. De wetgeving rond lijkbezorging in België is regionale materie. Het Brussel Gewest liet in 2018 al weten dat het resomatie ook wil toelaten om het tekort aan ruimte voor graven op te vangen. En ook Vlaanderen denkt na om de methode eventueel toe te laten als alternatieve wijzen van lijkbezorging.

Vlaams minister van Binnenlands Bestuur Bart Somers (Open VLD) vroeg aan het Raadgevend Comité voor Bio-ethiek om zich te buigen over de ethische aspecten van resomatie. Het comité ziet er alvast geen graten in. 'Resomatie staat technologisch op punt en doorstaat de toetsing met het ethisch kader dat hier wordt gebruikt', luidt het advies. 'Op verschillende punten, onder meer milieu-impact, steekt resomatie zelfs gunstig af tegenover crematie en begraven.'

Het comité wijst er ook op dat resomatie net als crematie 'tegemoot kan komen aan de ruimteproblematiek die de klassieke begrafenis methode met

zich meebrengt'.

Resomatie is inderdaad een milieuvriendelijker alternatief voor begraven en crematie. Het begraven van een kist in de grond heeft een impact op de bodemvervuiling door lijm- en verfresten. Een lijkwagen en het vervoer van de grafstenen stoten CO₂ uit. Bij het verbranden van stoffelijke overschotten komen ook schadelijke gassen en fijnstof vrij en wordt heel wat energie verbruikt. Volgens de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) verbruikt resomeren zo'n 90 procent minder energie dan een crematie en is er veel minder uitstoot van schadelijke stoffen. Ook komt er geen fijnstof vrij.

Funerba, de federatie van begrafenisondernemers, staat niet afkerig tegen resomatie, op voorwaarde dat het doordacht gebeurt. Zo stelt Johan Dexters van Funebra zich vragen bij het gebruik van de enorme hoeveelheid water, een kostbaar goed. Voor het oplossen van een lichaam is zo'n 300 tot 400 liter water nodig.

Ook de kostprijs van resomatie is niet helemaal duidelijk. 'Bij resomatie wordt geen kist mee opgelost, maar het lichaam moet wel nog op een of andere manier vervoerd worden. Aangezien het verboden is om een lijk kist twee maal te gebruiken, zal er toch nog steeds een kist moeten worden gehuurd.'

Dexters heeft toch ook nog enkele ethische bedenkingen. Wat gebeurt er bijvoorbeeld met de restvloeistof? In Nederland wordt gedacht om een deel ervan mee te geven aan de nabestaanden, maar ook aan bemesting van akkers of vervaardiging van biogas. 'Het zal zeker niet de bedoeling zijn dat we de vloeistoffen zomaar eender waar lozen. Veel zal afhankelijk zijn van de investeringen en de verplichtingen om zo ecologisch mogelijk te werken', aldus Dexters.

Maar spreekt het verdwijnen in water de modale Vlaming eigenlijk wel aan? Of geeft hij toch liever

de voorkeur aan vuur of aarde? 'Er bestaan daar geen onderzoeken over', weet Dexters. 'Toen de Brusselse plannen in 2018 wereldnieuws werden, was de reactie van de meeste mensen niet bijster positief. Het oplossen in zuur lag toen bij velen moeilijk omdat het nog te veel deed denken aan de gruwelijke moorden door András Pándy. In het verleden heeft het aanvaardingsproces van crematie ook heel wat voeten in de aarde gehad.'

En wat met een andere mogelijkheid: humusatie of het composteren van een dood lichaam? Daarbij wordt de overledene in een afbreekbaar laken gewikkeld en in een mengsel van houtsnippers, bladeren en compoststarter gelegd, afgedekt met stro. Na enkele maanden is het lichaam verteerd en worden de botten verpulverd om uiteindelijk te komen tot een vruchtbare compost.

Daar is het Raadgevend Comité voor Bio-ethiek minder enthousiast over. 'Natuurlijke humusatie komt op dit moment niet in aanmerking om toegelaten te worden als nieuwe vorm van lijkbezorging', zo staat in het advies. De techniek garandeert niet dat het lichaam binnen een redelijke termijn efficiënt wordt afgebroken, er kan geurhinder zijn, lichaamsvocht kan in het grondwater doorsijpelen.

Een andere techniek is 'humusatie in gecontroleerde omstandigheden', waarbij het lijk in een compostvat wordt geplaatst. Die komt volgens het adviescomité 'in principe in aanmerking om op middellange termijn als vorm van lijkbezorging' toegelaten te worden. Maar het voegt toe dat 'de vraag naar humusatie er vandaag vooral een is naar natuurlijke humusatie en dat de humusatie in gecontroleerde omstandigheden niet aan die vraag voldoet'.

'Er is nog onvoldoende onderzoek gedaan naar de pro's en contra's van natuurlijke humusatie,' zegt ook Dexters, 'zeker in de bij ons dichtbevolkte regio's. Hoe zit het bijvoorbeeld met geurhinder? Of een bosrijke omgeving met rondwoelende wilde

dieren? Ik vrees dat composteren nog niet voor morgen is. Het aantal crematies neemt bovendien steeds verder toe waardoor begraven meer en meer naar de achtergrond verdwijnt.'

Een alternatief zou kunnen zijn 'natuurbegraven zonder crematie'. Daarbij wordt een lichaam in biologisch afbreekbare materialen begraven in een meer natuurlijke omgeving dan op het klassieke kerkhof. Er zijn al natuurbegraafplaatsen in Vlaanderen, maar daar gaat het meestal om het begraven of uitstrooien van as na een crematie. In Drongen werd vorig jaar de eerste natuurbegraafplaats geopend waar ook lichamen begraven kunnen worden. 'Je wordt er letterlijk begraven of uitgestrooid te midden van de natuur', zo kondigde de stad Gent toen aan. 'Gedenktekens zijn er niet, maar nabestaanden kunnen wel een vogelhuisje met de naam van de overledene aan een boom hangen.'

Dexters vindt alvast wel dat de uitvaarsector zijn steentje moet bijdragen aan een duurzamere wereld door bijvoorbeeld de bestaande technieken te vergroenen. 'Bijna 70 procent van de doden in Vlaanderen wordt gecremeerd. Crematoria kunnen dan wel investeren in dure filterinstallaties, maar we moeten ook eens kijken naar wat we precies cremieren. In het Vlaams decreet staat dat er geen leer en plastic mee in de kist mogen, maar wat als een fervente motorrijder als laatste wens heeft om met zijn leren pak gecremeerd te worden? Sommige crematoria zullen dit niet willen weigeren.'

Leuven: eerste resultaten plantenlaboratorium op stadsbegraafplaats zijn bekendgemaakt

De Standaard, 25 juli 2023

Het plantenlaboratorium dat de stad Leuven in 2021 heeft geopend op de stadsbegraafplaats, toont na twee jaar al resultaat. De groendienst onderzoekt er welke boom- en plantensoorten het best gedijen in ons veranderende klimaat.

Veel bomen en planten hebben te lijden onder de toenemende hitte en droogte, ook op de begraafplaats. Bij de opening van het laboratorium in 2021 werd bijvoorbeeld getoond hoe sommige beuken in de zomers als het ware verbranden langs de zijde waar de zon erop staat op het heetst van de dag. Ook watertekort is een probleem, doordat de bodem minder vitaal is geworden door het jarenlange gebruik van pesticiden in het verleden.

In het plantenlaboratorium experimenteerde de groendienst de voorbije twee jaar met 69 boom- en struiksoorten, en onderzochten ze of die beter bestand waren tegen hittegolven en droge periodes.

Na twee jaar zien we de eerste, boeiende resultaten. Van de 69 soorten die geplant werden, presteerden er maar liefst 44 goed tot zeer goed. Dat zijn bijvoorbeeld de uitheemse soorten geelhout, pecannoot, montpellier esdoorn, netelboom, olijfwilg of inheemse ratelpopulier en meelbes. Twintig soorten vertoonden neutrale resultaten en worden verder opgevolgd, terwijl vijf soorten tegenvallers waren.

Er werd ook geëxperimenteerd met verschillende planttechnieken. Het gebruik van mulch, ruw plantaardig afval van de begraafplaats zelf, bleek bijzonder effectief. Ook het beschut planten van nieuwe bomen tussen tijdelijke beplanting bleek positieve effecten te hebben. De manier van aanplanten blijkt echt bepalend te zijn. Een beuk met een blote stam in kort gemaaid gras, werkt bijvoorbeeld niet goed. Beplanten die elkaar en de bodem beschermen tegen de zon en die ruimte krijgen om te groeien, doen het stukken beter.

Coronagedenkplekken breiden verder uit in België

De Standaard, 24 juli 2023

De familie van de Onumenten breidt uit: ook Brussel en Leuven krijgen een troostplek voor de nabestaanden van de slachtoffers van corona. 'Ik zie ze

als verwanten die elk een eigen accent krijgen', zegt landschapsarchitect Bas Smets.

In de lente van 2021 stommelde ons land beduusd uit de coronaperiode. Er waren maanden van ongerustheid, isolement en social distancing aan voorafgegaan. Stilaan werd er gehoopt dat het rijk van de vrijheid opnieuw zou aanbreken. Een woord als 'knaldrang' drukte treffend uit hoe groot de nood was om uit de beknelling te breken.

In die periode keken velen ook om. Veel families hadden door corona een dierbare verloren. Het afscheid had vaak in penibele omstandigheden plaatsgevonden – of was er helemaal niet geweest. Nog rond die tijd, in juni 2021, werd op de begraafplaats van Hoog Kortrijk het eerste Onument in gebruik genomen, een herdenkingsplek die een rustpunt kan zijn en mensen kan samenbrengen. Op de foto's van de voorstelling is te zien dat alle excellenties nog mondmaskers dragen.

Psychiater Uus Knops nam het initiatief voor de Onumenten. Ze was zich zeer bewust van de schaal van de epidemie en van het sluimerend verdriet dat onze maatschappij nog meestorde. Het was een verdriet dat nog geen plek gekregen had. 'Corona is een aanslag op het hele land', zei ze daarover in deze krant. 'We hebben allemaal wel iemand of iets verloren door corona. Verlies kan mensen verbinden en net door die verbinding ontstaat veerkracht en hoop.'

Knops was onder de indruk van het sobere herdenkingsmonument dat landschapsarchitect Bas Smets in het Zoniënwoud had ontworpen voor de slachtoffers van de terroristische aanslagen. Ze vroeg hem om een soortgelijke rouwplek te bedenken voor de slachtoffers van corona. 'Onument' vond ze, ondanks die pijnlijk weggeveegde voorletter, toch net iets luchtiger en minder massief klinken dan 'monument'. De vzw Kunstwerk, een organisatie voor beeldende kunst, zette zijn schouders onder de praktische realisatie.

Zoals hij eerder deed voor de memorialen in het Zoniënwoud en het Noorse Utøya, het eiland waar in 2011 een schietpartij op jongeren plaatsvond, opteerde Bas Smets voor terughoudendheid. Hij zag de Onumenten eerder als markeringen in een landschap. Niet hij moest er zo nodig zijn stempel op drukken, het waren de bezoekers die er zin zouden aan geven. 'Ik wou dat het een familie was met een verwantschap', zegt Smets. 'Daarom ga ik uit van dezelfde structuur, waar ik naargelang de locatie variaties op aanbreng.'

Het uitgangspunt van de Onumenten is een perfecte cirkel die bestaat uit dertien even grote bouwelementen. Dat is een verwijzing naar 13 maart 2020, het moment waarop de lockdown werd aangekondigd. In het ontwerp is de cirkel doorbroken door een natuurlijk element, zoals een waterloop, bomen of een hoogteverschil. Dat element doorbreekt de cirkel, zoals corona de cirkel van het leven heeft doorbroken. Intussen zijn er Onumenten in Kortrijk, Gent, Lommel en Aarschot. Binnenkort komen Brussel en Leuven erbij. Er vallen dan ook veel dierbaren te herdenken: volgens de recentste Sciensanocijfers van eind juni overleden er in België 34.376 mensen aan corona.

Op elk van die plekken brengen de ligging en de gebruikte materialen eigen accenten aan op het concept. In Kortrijk en Lommel liggen de Onumenten nabij een begraafplaats. In het eerste geval is dat het hellende landschap van Hoog Kortrijk, met uitzicht op de vallei. Hier is het een beek die de cirkel doorklieft. De betonnen sokkels, die gladgepolijst zijn zodat een groen granulaat zichtbaar werd, sluiten aan bij de keermuren in de helling. In Lommel ligt de gedenkplek ietwat verscholen nabij de begraafplaats en biedt ze een sfeer van rust. De cirkel is er onderbroken door dennenbomen. De zitelementen zijn gerealiseerd in witgele betonblokken, in dezelfde kleur als de zanderige ondergrond en contrasterend met de donkerbruine boomstammen.

In Gent is het Onument bewust niet bij een klas-

sieke begraafplaats ondergebracht, maar in het natuurgebied van de Vinderhoutse Bossen bij Drongen. Het is de eerste natuurbegraafplaats van Vlaanderen, waar overledenen een plaats krijgen in de natuur. Gedenktekens zijn er niet en urnen en kisten moeten biologisch afbreekbaar zijn. Op deze plek is geen enkele constructie te zien, alleen een agrarisch landschap dat afgezoomd is met bomen. De dertien blokken zijn van vermalen zwarte steen gemaakt en hun donkere omkadering steekt af bij de vegetatie.

Aarschot koos als locatie voor een heuvel naast de Orleanstoren. De typische ijzerzandsteen uit de regio is verwerkt in de rode betonmix van de dertien bouwelementen. Zo heeft het monument dezelfde tonaliteit als de toren. In Leuven worden de blokken vervaardigd uit vermalen grafzerken, van graven waarvan de concessie verlopen was. In het Ossegempark in Brussel wordt het beton gegoten uit blauwe steen die afkomstig is van afbraakwerken. Hier is gezocht naar een open plek tussen de eiken, beuken en esdoorns.

Het zou passend zijn als de Onumenten van Leuven en Brussel voor 13 maart 2024 klaar zijn. Dat is een uitgelezen dag voor een herdenking.

Blijvende herinneringen aan overledenen kunnen voortaan op de troostmuur

Het Laatste Nieuws, 22 juli 2023

Op de begraafplaats in Oosterzele werd een troostmuur opgericht. Daarop zijn foto's terug te vinden van overledenen waarvan de graven zijn weggehaald. Het verdwijnen van een graf of urne is gevoelig. Een begraafplaats is de laatste rustplaats van een overledene. Een plek die vaak troost biedt aan familie en vrienden en waar ze de overledene kunnen herdenken of groeten. Het kan pijnlijk zijn als die plek verdwijnt. Door de foto's van overledenen een blijvende plek te geven op de troostmuur, hopen we ook troost te blijven bieden aan familieleden en vrienden. Er komt geen naam of datum

bij, enkel een foto, legt schepen van Burgerzaken Orville Cottenie uit.

De gemeente biedt mogelijkheid aan om een foto van een dierbare overledene toe te voegen aan de troostmuur. Nabestaanden kunnen hiervoor contact opnemen met de dienst Infrastructuur via infrastructuur@oosterzele.be.

Historisch graf op kerkhof Heppen kreeg opfrissingsbeurt

Het Laatste Nieuws, 22 juli 2023

Een belangrijk historisch graf op de begraafplaats in Heppen werd recent helemaal opgefrist. Het gemeentebestuur van Leopoldsburg heeft zich de afgelopen jaren ingezet om het erfgoed op de begraafplaatsen in de gemeente op te waarderen. Dat gebeurde eerder al door de renovatie van een aantal historische praalgraven. Nu was het graf van Victor Delplanche aan de beurt.

Victor was de schoonzoon van Edouard-Charles Henrard, die in de 19de eeuw een rol had als generaal in het Belgisch leger en doceerde als professor aan de Militaire School in Brussel.

In 1835 besliste het Ministerie van Oorlog om een groot permanent militair kamp op de Grote Heide te bouwen. Dat kamp lag op het grondgebied van Korspel, Eksel en Hechtel. In Heppen, dat toen nog tot Beverlo behoorde, werden 671 hectaren bestemd tot oefenterrein. In 1854 werd door de regering beslist om het militair domein uit te breiden richting Helchteren en daarom het oefenterrein in Heppen en Leopoldsburg vrij te geven. Deze grond werd in 1857 verkocht in heel wat loten. Het was Edouard-Charles Henrard, professor aan de Militaire School in Brussel en generaal bij het Belgische leger, die de eerste huizen in Immert liet bouwen.

In 1898 verwierf de generaal een gebied van zo'n 65 hectare in Immert, met een huis en een hoeve. Het was daar - op de hoek van de Olmenstraat en

de Kanaalstraat - dat de generaal rond 1900 een villa bouwde die hij doopte tot 'Chalet d'Asdonck'. Dit gebouw, in de volksmond 'kasteelke van Neraar' genoemd, is vandaag nog in het straatbeeld te vinden. Zijn schoonzoon, Victor Delplanche, stierf op 76-jarige leeftijd.

Dentergem: gedichten voor sterrenkindjes op begraafplaatsen

Krant van West-Vlaanderen, 21 juli 2023

Drie gedichten van plaatselijke kunstenaars kregen een plekje op de begraafplaatsen van Oeselgem en Wakken. De secuur neergepende woorden verwoorden het thema 'sterrenkinderen'. Dichter Gilbert Van Gampelaere, alias Beritos, schreef het treffende gedicht 'Sterretjes' over de stilgeboren kindjes als sterren. Zijn werk siert nu een van de muren op de begraafplaats in Oeselgem. In het pakkende 'Mijn lief klein kindje' van Hervé Maes spreekt een moeder haar sterrenkindje rechtstreeks aan. Marie-Jeanne Deman schreef 'Sterretjes aan de hemel', een gedicht dat onder woorden brengt dat een sterrenweide kan ervaren worden als trieste plek, maar ook als een plaats om te koesteren, een plek die verbindt. Beide gedichten kan je vinden op de begraafplaats van Wakken.

Gerestaureerde graftrommel krijgt plaatsje in de kerk van Tildonk

Het Nieuwsblad, 31 augustus 2023

Er zijn nog maar weinig graftrommels bewaard, maar in Tildonk heeft dorpsgids Danny Leysen er nog eentje kunnen redden van het verval. Graftrommels werden in de eerste helft van de vorige eeuw geregeld als veredelde, duurzame kransen of als grafmonument gebruikt, maar verdwenen nadien bijna volledig, en het was dan ook een gelukkig toeval dat Danny Leysen er vorig jaar eentje ontdekte tijdens een rondleiding op de begraafplaats bij de kerk van Tildonk. De trommel was in zeer slechte staat, maar gelukkig waren de

gemeente Haacht als financier en de vzw Grafzerke als restaurateur bereid mee te werken aan het behoud van dit bijzonder stukje funerair erfgoed.

De graftrommel dateert uit 1958 en werd geplaatst ter ere van Maria Polina Vandermarken die in dat jaar in Tildonk overleed op 10 september en een bekend figuur was in het dorp. Om de graftrommel ook voor de toekomst te kunnen behouden, werd hij na de restauratie, die ongeveer 2.000 euro kostte, deze week in de kerk van Tildonk geplaatst.

Gent start met register voor sterrenkinderen

Website VRT Nieuws, 13 september 2023

De stad Gent opent een register voor sterrenkindjes. Ouders van stilgeboren kindjes, waar de zwangerschap minder dan 140 dagen duurde, konden tot nu toe op geen enkele manier het kind aangeven, daar is wettelijk geen kader voor. Steden als Oostende en Brugge pasten hier al een mouw aan door een register op te starten: zo kunnen ouders het kindje toch laten registreren en het ook echt op papier laten zetten. Het initiatief kan in Gent op veel bijval rekenen, zo bleek na een vraag van raadslid Christiaan Van Bignoot (Open VLD). Schepen Isabelle Heyndrickx (CD&V) gaat in op het voorstel en belooft er snel werk van te maken.

Anneleen Franssen van belangenvereniging 'Boven de wolken' is heel erg blij met de beslissing. "Ik vind het fantastisch om te horen dat er ook in een grote stad als Gent een register komt. Het is belangrijk als emotionele steun voor ouders die een kindje verliezen, als signaal dat ze mogen rouwen. Almaar meer gemeenten zetten het initiatief op. Ik hoop echt dat het een sneeuwbal is die blijft rollen. In een ideale wereld kan het op termijn in heel Vlaanderen."

"Ik ben zeer tevreden. Het is een stap in de goede richting. We blijven pleiten voor een geboortekte die ook opgesteld kan worden voor sterrenkindjes,

dat is voor ons het absolute doel", zegt Annelies Maes van 'Met lege handen'. Zij benadrukt dat het erg belangrijk is dat Gent ook mensen met terugwerkende kracht aangifte zal laten doen. "Sommige mensen die een halve eeuw geleden een kindje verloren, rouwen nog. Ook zij kunnen het nu mee een plaats geven." Gent wil het register snel op poten zetten, zowel op papier als online. "We willen het nog deze bestuursperiode uitrollen", besluit schepen Heyndrickx.

Nieuwe natuurbegraafplaats in Ternat

Website VRT Nieuws, 20 september 2023

Er is een tweede natuurbegraafplaats ingericht in Ternat. Het is een begraafplaats in het groen, een open plek tussen de bomen met een ceremonieruimte en een picknicktafel. Mensen kunnen er begraven worden in biologisch afbreekbare urnen en er kunnen assen uitgestrooid worden in de natuur. Er was al een natuurbegraafplaats in deelgemeente Wambeek, nu is er een nieuwe aan de Muilemlaan in deelgemeente Sint-Katherina-Lombeek. Vanaf 1 oktober zal er effectief begraven kunnen worden.

Er is veel vraag naar een tweede natuurbegraafplaats: "Zes maanden na de inrichting van de eerste natuurbegraafplaats in Wambeek, waren er al heel wat begravingen", zegt bevoegd schepen Geert De Feyter (CD&V en Volks). "Veel inwoners willen opgaan in de natuur wanneer ze doodgaan. Maar zonder kist begraven worden, mag niet in Vlaanderen. Op deze manier kunnen ze toch op een natuurlijke manier begraven worden in het groen."

De groene begraafplaats bevindt zich op een open plek tussen de bomen. "Daarvoor kochten we drie bospercelen aan die we samenvoegden met twee stukken grond van de gemeente. De huidige begraafplaats in de Muilemlaan loopt zo over in de nieuwe natuurbegraafplaats", zegt de schepen. "Er staat ook een picknicktafel, er zijn ook genoeg

open plekken gecreëerd om ceremonies te houden." Het gras zal kort gehouden worden, maar de natuur zal zo veel mogelijk haar eigen gang gaan.

Grafkapel van bisschop Rutten in Geistingen krijgt opknapbeurt

Het Belang van Limburg, 27 september 2023

Een erg pittoresk plekje in Geistingen wordt optimaal voor het nageslacht bewaard: de grafkapel voor bisschop Rutten en het kerkhof eromheen worden helemaal in ere hersteld.

"Martin-Hubert Rutten was de eerste Nederlandstalige bisschop van het bisdom Luik", vertelt Hubert Van Eygen van de Kinrooise dienst Erfgoed. "Hij is ook de enige bisschop die Kinrooi ooit voortgebracht heeft. Bisschop Rutten en zijn broer, die kanunnik was, rusten in de grafkapel op de oude begraafplaats in hun geboorteplaats Geistingen. Hier stond vroeger de Sint-Lambertuskerk, maar die werd in 1937 afgebroken omdat ze op instorten stond. Iets verderop werd een nieuwe kerk gebouwd. Het koor bleef echter behouden en werd verbouwd tot achzijdige kapel ter ere van Sint-Barbara."

"Rutten was een voorvechter van het Nederlandstalig onderwijs in Limburg", weet secretaris Johan Rutten van het kerkfabriek van Geistingen. "En dat was in het begin van de 20ste eeuw tegen de gangbare visie van Kerk en Staat in. Zijn inzet resulteerde in de bouw van een tiental middelbare scholen in Limburg. Bovendien ijverde hij ook voor het gebruik van het Vlaams in de administratie. Ook op dat vlak was hij een pionier." Als laatste rustplaats koos bisschop Rutten voor zijn geboortedorp en het vroegere koor van de dorpskerk werd voor hem en zijn broer verbouwd tot een fraaie grafkapel. Dit beschermd monument is nu dringend aan restauratie toe."

"De binnen- en buitenkant van de kapel worden helemaal in ere hersteld", aldus Marc Lemmens

van het kerkfabriek. De gemeente voorziet hiervoor 90.000 euro en we krijgen 72.000 euro subsidie van de Vlaamse overheid. De werken beginnen volgende week. Burgemeester Rutten (CD&V): "In de opmaak van de budgetten voor 2024 voorzien we ook een opknopbeurt voor de kerkhofmuur -die wordt onder meer verhoogd om een afgeschermd zicht te krijgen- en het kerkhof zelf krijgt groenvoorzieningen. Zo wordt de site in haar geheel gerestaureerd en bewaard voor het nageslacht."

QR-code vertelt het verhaal van 203 geëxecuteerden op "Geheim kerkhof" in Hechtel

Website VRT Nieuws, 29 september 2023

Aan de graven van het "Geheim Kerkhof", een executieplek tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Hechtels gemeentebos, werden QR-codes geplaatst. Elk graf kreeg een eigen code, die een beeld geeft en het verhaal vertelt van de persoon die er begraven lag. "Via de QR-codes willen we de overledenen hun verhaal tonen, de geschiedenis behouden en vooral overdragen aan de volgende generaties", zegt burgemeester van Hechtel-Eksel Jan Dalemans (HE Lijst Burgemeester).

Het "Geheim Kerkhof" was tijdens de Tweede Wereldoorlog een geheime executie- en begraafplaats van de Duitse bezetter voor verzetslieden en andere gevangenen. Meer dan 200 burgers lieten er het leven. Sinds 1984 staan op de gewezen begraafplaats kruisen bij de graven van verzetsstrijders die nog geïdentificeerd konden worden.

Om de verzetsstrijders echt te kunnen herdenken plaatste het de gemeente Hechtel-Eksel aan elk kruis een QR-code. Schepen Nele Lijnen (HE Lijst Burgemeester) benadrukt het belang ervan: "Door die QR-code in te scannen kom je terecht bij het verhaal van de persoon die hier ooit begraven lag. Het is een mooi eerbetoon aan de vroegere verzetsstrijders, die dankzij een uitgebreid naslagwerk van onderzoeker Maurice Thysen een gezicht hebben gekregen. Met dit project kunnen we dus een

stukje geschiedenis verder vertellen via moderne communicatiekanalen."

De begraafplaats ligt op het militair oefenterrein Kamp Van Beverlo. Uit veiligheidsoverwegingen is het dan ook niet zomaar mogelijk om vrij rond te wandelen op het domein. Het monument kan daarom enkel op individuele basis bezocht worden tijdens het weekend en op feestdagen en dit van zonsopgang tot zonsondergang. Op alle andere momenten is het monument enkel te bezoeken onder begeleiding.

Aalst: graf van orgelboekmaker blijft bewaard dankzij kersverse peter

Het Nieuwsblad, 14 november 2023

Sinds enkele maanden bestaat er een reglement dat peter- en meterschap van een graf mogelijk maakt in Aalst. Steven Keymeulen is de eerste om dat ook effectief te doen. "August Schollaert, bekend in de muzikwereld als noteur en arrangeur van orgelmuziek, maakte in Aalst meer dan 5.000 arrangementen voor dansorgels", vertelt N-VA-schepen De Meerleer, bevoegd voor Burgerlijke Stand.

"In talrijke danszalen aan de Houtmarkt en café De Zwarte Kat in de Kerkstraat speelden orgels op muziek van Schollaert. De man heeft in 1958 zijn laatste rustplaats gevonden op de begraafplaats in Aalst-centrum."

"De muziek van August Schollaert is te vinden over de hele wereld maar in Aalst kent niemand hem", zegt kersvers peter Steven Keymeulen. "Eind 2022 las ik via de pers een bericht over deze mogelijkheid tot peterschap. Een waardevol initiatief van de stad Aalst waar ik graag mijn schouders mee onder zet."

Keymeulen is lid van MechaMusica, een vereniging die zich inzet voor personen of organisaties die een speciale rol hebben gespeeld binnen de wereld van

de automatisch spelende muziekinstrumenten. “Met enkele leden van die organisatie beheren we samen meerdere graven van orgelbouwers in België”, vertelt de man. “Sinds kort ook dat van August Schollaert.”

“Er komen nog peter- en meterschappen, want er is ook een aanvraag ingediend voor enkele zogenaamde heldenhuldezerkjes”, zegt schepen De Meerleer. “Elke beweegreden om dat te doen is persoonlijk en verschillend, maar zo wordt er een collectieve bijdrage geleverd aan het behoud van ons funerair erfgoed.”

9. 2024 WORDT HET SALU-JAAR OF 150 JAAR ATELIER ERNEST SALU

TOM VERHOFSTADT

Precies 150 jaar geleden dient de net 28 jaar geworden Ernest Salu I een aanvraag in voor het bouwen van een atelier op zijn recent aangekocht terrein, grenzend aan het kerkhof van Laken. Het is dan al duidelijk dat de jonge Ernest Salu de ambitie koestert om een steenkappersatelier uit te bouwen in Laken, gezien hij melding maakt van een voorlopig atelier (in hout) : ‘... de m’authoriser à construire un atelier provisoire, en bois avec cloison d’une demie brique, dans le fond d’un terrain situé rue Léopold...’. De aanvraag is gedateerd op 4 mei 1874, het bijhorende plan is gedateerd op 21 mei 1874. Al op 23 mei van datzelfde jaar wordt dit door het College van Burgemeester en Schepenen van Laken goedgekeurd. De start van wat een welvarend bedrijf zal worden gespecialiseerd in de productie van funeraire sculptuur en graftekens.

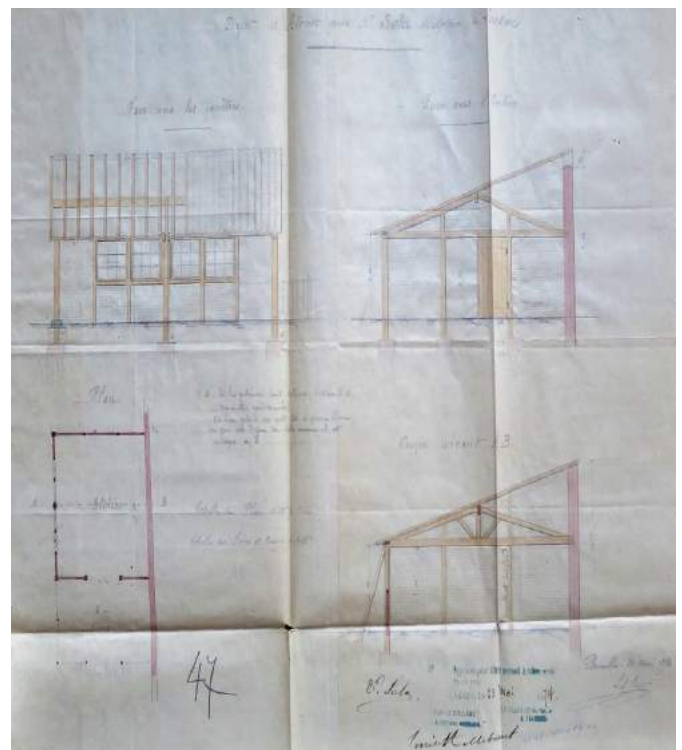
Het merendeel van onze activiteiten zullen gedurende het hele jaar 2024 in het teken staan van deze unieke verjaardag. Dit gebeurt op twee sporen, enerzijds is er de generieke kalender met vaste erfgoedevenementen die blijft behouden, maar waar de focus steevast zal komen te liggen op de Salu’s, denken we aan de Erfgoeddag (zondag 21 april 2024), de Lente op de begraafplaatsen (24, 25 en 26 mei 2024) en de Heritage Day (september 2024), anderzijds zullen er vanuit Epitaaf zelf initiatieven worden genomen zoals het organiseren van concerten, tentoonstellingen en lezingen. Daarbij komt nog dat de rode draad in al onze communicatie op sociale media en/of in onze elektronische nieuwsbrief Tafofiel zal worden toegespitst op het oeuvre van de Salu’s.

Volgende evenementen in het kader van dat feestjaar liggen al vast, een lentereceptie op 24 maart, gekoppeld aan de jaarlijkse Algemene Vergadering

en dewelke de kick off van het Salujaar zal inluiden, en op donderdag 18 april een webinar naar een organisatie van de Stad Brussel in het kader van de *Jeudis de l’histoire* – Geschiedenis op donderdag.

We werken aan de kalender voor een ‘Salufestival’ tussen mei en december met onder andere (kamer) concerten en voordrachten, een zomertentoonstelling (juni/juli/augustus) in het koor van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken op het kerkhof en een herfsttentoonstelling (november) met als werktitel ‘De bloemen van Salu’ waarbij we de bloemenschilderijen van de dames Salu exposeren in de woning Salu.

*Plan bouw aanvraag voor een atelier
(Stadsarchief Brussel, OW Laken 777
(1874).*

10. VERNIEUWING LIDGELD

Wij nodigen onze leden en sympathisanten graag uit tot vernieuwing van het lidgeld 2024.

25€ voor individueel lidmaatschap,

35€ voor koppels.

BE 0682 0392 6056

Wij vragen de leden ook hun mail- en adresgegevens te mailen zodat wij ons ledenbestand up-to-date kunnen brengen. Er staat een leuke verrassing tegenover!

info@epitaaf.org

COLOFON

Epitaaf vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16

1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org

www.epitaaf.org

rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>